

Södertäljes naturreservat

– En guide till naturen

Faktainnehåll:

Bjarne Tutturen, Södertälje kommun, Miljökontoret,
bjarne.tutturen@sodertalje.se, telefon 08-550 233 50

Textredigering & intervjuer:

Ingrid Sjökvist, Ponton Media, ingrid.sjokvist@telia.com, telefon 08-550 164 75

Fotografier:

Göran G. Johansson, Ponton Media, sid 1-5, 7, 9-11, 16-17, 19 nederst, 23 myra, 24-25, 32, 33 övre, 36 doppingar, 37 nederst, 42-43, 48, 49 utom taggsvamp, 50-51, 58, 59 utom blommor, 60-63, 64 undre, 68 övre, 69, 73-76

Bjarne Tutturen, Miljökontoret, sid 6, 12-13, 14 överst, 18 överst, 19 överst, 22, 23 överst, 27 övre och undre, 28, 29 utom murgröna, 30 nedre, 34 övre, 35, 36 utom doppingar, 38, 39 övre, 40-41, 46, 47 mitten och taggsvamp, 52-53, 55 svamp, 56 övre, 57, 59 mitt och nedre höger, 64 övre, 65, 70-71, 72 höger och nedre

Mikael Lindén, Miljökontoret sid 23 nederst, 26, 27 mitten, 33 nedre, 37 övre, 39 nederst, 54, 55 spång och kruthus, 56 nedre

Bo Ljungberg, Miljökontoret sid 18 nedre, 20-21 utom jättegryta och blåsklöver, 27 nederst, 29 murgröna, 72 högst upp till vänster

Mattias Jansson, Länsstyrelsen i Stockholms län sid 11, 30 övre, 31

Magnus Melin, Aquabild sid 47

Göran Sehlstedt, flygbilder sid 10

Bergslagsbild AB, övriga flygbilder

Björn Carlberg, Länsstyrelsen i Stockholms län, sid 44-45

Kartor:

Jesper Sannel, Gavia Kartproduktion

Grafisk formgivning & bildredigering:

Göran G. Johansson, Ponton Media, goran@pontonmedia.se, 08-550 308 33

Tryck:

Östertälje Tryckeri, Södertälje 2008. Svanenmärkt

Utgivare:

Södertälje kommun, Miljökontoret, 151 89 Södertälje, telefon 08-550 210 00

Textframställningen delfinansierad med statligt bidrag från Lokala Naturvårdssatsningen

Webbsida:

<http://www.sodertalje.se>

ISBN 978-91-7000-150-5

Svanars paddelvingar

Här vilar mörkret
djupt in i vårens ljus
evigt detsamma
sökande i pianistens näsvingar
Ny varje vår
Varje natt är ett spår
av ett nyfött adagio
sjunget på nytt
i svanars paddelvingar
mot det blanka havet

Magnus Mankan Nilsson

Naturreservaten i Södertälje kommun

Naturreservaten i Södertälje är utspridda över hela kommunen.
De representerar många olika naturtyper och miljöer.

Kursiverade är instiftade av Södertälje kommun, övriga av länsstyrelsen.

1. Bornsjön (stort kulturlandskap runt reservvattentäkt), sidan 10
2. Bårsjön (våtmark med intressant flora utmed Täljeleden), sidan 12
3. Eriksö (småbrutet kulturlandskap med fina hagmarker), sidan 14
4. Farstanäs (friluftsområde och campingplats med bad), sidan 18
5. Fifång (skärgårdsö, småbåtshamn och fina hagmarker), sidan 20
6. *Grottberget* (dramatisk geologi, ovanliga arter, utsikt), sidan 22
7. *Kalkberget* (unik lavflora, kalkgynnad flora, utsikt, vandringsled), sidan 26
8. Korpberget (intressant flora vid utsiktsberg), sidan 28
9. Kålsö (fint kulturlandskap, strandbeten och lund), sidan 30
10. *Lina* (stadsnära, många naturtyper, våtmarker, grillplatser, fågeltorn), sidan 34
11. *Parkudden Lövsta* (stora ekar i herrgårdslandskap), sidan 38
12. Slessberget (dramatiska berg och gammal skog), sidan 40
13. Stora Alsjön (stort skogs- och myrområde med vildmarks karaktär), sidan 44
14. Stora Envättern (äldre barrskog runt klarvattensjö, grillplatser), sidan 46
15. *Talbyskogen* (tätorstnära strövskog, kolbottnar, äldre barrskog), sidan 48
16. Tullgarn (stort, varierande natur, fina strövskogar, slott med kafé), sidan 52
17. Vattgruvmossen (mosse, naturskog, utmed Sörmlandsleden), sidan 54
18. *Yttereneby* (betade strandängar och kustnära skog, grillplats), sidan 56
19. *Öbacken Bränninge* (skogskulle, vindfällan, utsiktberg och artrik hagmark), sid 58

Dimman lättar i Lina naturreservat.

Södertäljes natur – ung på grund av nedisning

HELA SVERIGES NATUR ÄR JÄMFÖrelsevis ung. För 15 000 år sedan täckte inlandsisen vårt land, medan regnskogarna frodades på andra sidan jordklotet och växtligheten prunkade. Med sitt två kilometer tjocka istäcke tryckte den ner bergryggar och bergkammar.

När iskolossen smälte skedde det ungefär på samma sätt som en klick smör i en varm stekpanna. Hela klumpen blir porösare och mjukare allt eftersom värmen får verka och den flyter ut i kanterna. För isens del handlade det dessutom om en rejäl tjocklek och ett enormt tryck. Bottnen blev seg och flytande, vilket vi kanske har svårt att föreställa oss, vi som är vana vid att is är skört och lätt att bryta.

Det tjocka istäcket rörde sig långsamt, men kraften var stor och framfarten satte tydliga spår. Den rispade berget och slipade hällar, flyttade både sand, grus och sten och slet loss stora bergbitar. På sina ställen bildades smältvattentunnlar under isen. Där forsade vatten fram och spolade med sig stenar som rundades av framfarten och föste med sig grus och sand. Vi kallar resultatet för rullstensåsar eller isälvsavlagringar. En sådan går tvärs genom Södertälje, kanalen är grävd i dess kant och Grusåsen har fått sitt namn av den. I Enhörna ligger en av Nordeuropas största grustäkter, Underås. Där kan man i kanterna se de olika lager av sand och grus som avsattes under isavsmältningen.

En del isblock som lossnade blev inbäddade i sand och grus och när de smälte lämnade de kvar stora gropar. Exempel på sådana så kallade dödisgropar kan man se längs vägen från Nykvarn söderut mot Järna. Vägen går uppe på en rullstensås och groparna är idag vattenfyllda små sjöar.

Alla åkrar, varenda skog, alla tusentals sjöar och andra delar av vår natur har mycket inlandsisen att tacka för att de ser ut som de gör. De olika landformerna, bergarter och jordarter, i kombination med människans kulturpåverkan, har gett oss en mängd naturtyper med sina speciella arter, växter och djur.

Berggrunden som Sverige vilar på bildades för cirka två miljarder år sedan. Då veckades bergskedjan och vulkaner spydde ut aska och lava. Därefter har åtminstone 20 istider slipat ner de spetsiga bergskedjorna, det har man räknat ut efter de spår som isen i olika lager lämnat i berggrunden. När den senaste var över, för lite mer än 8 000 år sedan, blotades Södertälje. Men fortfarande låg allt i vår trakt under havsytan. Efter ytterligare ett par tusen år började de första topparna resa sig ur havet som små skärgårdsöar och fram till i dag har långsamt strandförskjutningen gjort att skärgårdsvikar omvandlats till avsnörda sjöar, havsbotten har blivit åkermarker, öar omvandlats till utsiktsberg. Detta pågår fortfarande. Sakta men säkert.

Södertälje är ett så kallat sprickdalslandskap, med omväxlande bergryggar och dal-

På upptäcktsfärd på Korpberget.

gångar. Berggrunden består mest av granit och gnejs, men längs kusten förekommer stråk med kalksten, till exempel i Kalkbergets naturreservat.

Mer om geologi kan du läsa i boken "Berg och jord", ett av banden i serien Sveriges Nationalatlas, utgiven av Bokförlaget Bra Böcker.

Inga troll i skogen

Nyårsafton. Det skulle bli kalas även hemma hos familjen Bergquist i Brunnsäng. När gästerna kom var det mörkt, beckmörkt. Ändå började de med en skogspromenad i skogen intill bostaden. Alla barn fick var sin fackla.

FAMILJEN BERGQUIST ÄR UTE I UR OCH SKUR med sina tre barn, Alva, nio år, Ellen, sju och Hugo, drygt två. Sommar som vinter.

Men det är inte för barnens skull, hos familjen är utelivet ett sätt att leva, ett sätt som barnen fostrats in i.

– Det handlar om livskvalitet, konstaterar Daniel Bergquist, och därmed om glädje.

Vi träffas vid foten av Korpberget och vandrar upp på höjden. Flickorna springer före, försvinner upp i träd som orangea prickar. Minstingen Hugo knatar på alldeles själv över hala kullar, utan att vare sig falla eller protestera. De är vana. Nästan varje helg gör hela familjen en utflykt, sommar som vinter. De orienterar tillsammans och flickorna går i mulleskola, Alva var bara ett par år när hon började. Hon har redan hunnit sova ute med lufsarna, i en kåta.

– Det var spännande, minns hon, trots alla myggbett. Och så var det knöligt på marken.

– De är trygga i naturen, konstaterar mamma Cecilia Bergquist, och det är det viktigaste.

Dagens vandring är inte lång. Uppe på berget, med den vidunderliga utsikten över Mälaren, dukar de fram fika, i lä i en sänka. Varm choklad till barnen, bulle och banan.

– Ute kan man leka hela tiden, säger flickorna, med lekfrusna händer kring sina muggar.

I skogen hemmavid har de byggt en koja, snickrat och spikat. Där är de ofta och leker efter skolan. Några troll behöver de inte vara rädda för, de har varit ute i mörkret och sett efter, med ficklampa. Det finns inga.

– Det bästa med att vara ute är att det blåser, tycker Alva, nio år, och lillasyster Ellen håller med.

Familjen Bergquists bästa tips

- Varma kläder på barnen, barn som fryser har inte roligt.
- Inga bomullskläder (blir kalla), helst syntet eller ull (Det finns vantar med löst ullfoder).
- Köp ytterkläder som går att ha både i skolan/på dagis och på fritiden, det blir billigare med en uppsättning.
- Bra skor till alla.
- Ta med fingervantar till fikapausen.
- Bestäm alltid ett mål med utevistelsen; att grilla korv eller fika.
- Gör något kul tillsammans ute.
- Anpassa utevistelsen till barnets ork.
- Håll värmen under fikapausen, man fryser lätt när man äter. Elda på vintern där det är tillåtet, eller tänd stormköket.

– Inne kan man bara vara inne i huset, men ute kan man vara lite var som helst, konstaterar Ellen Bergquist.

– Vi ger våra barn ett alternativ till att hamna framför datorn, säger pappa Daniel Bergquist.

Välkommen till Bornsjön!

Den som inte redan har planerat söndagsutflykten kan med fördel ta sig till Bornsjöns naturreservat. Det lämpar sig för alla i familjen, stora som små, de som har lätt att röra sig och de som behöver plan mark och mer tid.

Området gränsar till Mälaren och Södertäl-

jeviken. Det kan karakteriseras som ett så kallat sprickdalslandskap (fårat av bergryggar med mellanliggande dalar, med sjöar eller jordbruksmark i botten) och samtidigt som ett typiskt sörmländskt kulturlandskap, präglad av de dominerande herrgårdarna. Här finns modernt skött åkermark,

vakra före detta hagmarker med stort inslag av ek och hassel, lummiga skogspartier och fina barrskogar. I Bornsjön häckar fiskgjuse och storlom.

Tips

Bad vid Tullan.

Skårbydammen, en artrik våtmark 2 km väster om Salems kyrka från 1100-talet, längs Bergaholmsvägen.

Fornborg på Männö, halvön nära Salems kyrka i östra delen av Bornsjön.

Naturstig på 8 km, öster om Bergaholm, med picknickbord, grillplats och bänkar.

Ta sig dit

Reservatet är relativt lättillgängligt och ligger ett par mil sydväst om Stockholm.

Cykelavstånd från Södertälje centrum.

Allmänna kommunikationer dit fungerar dåligt från Södertälje.

Från Rönninge station: *Buss 708* till Salems kyrka.

Med bil: Kör gamla Stockholmsvägen/ Bergaholmsvägen norrut och följ skyltarna.

Bilparkering vid Tullan och Lundby, samt bredvid vägen halvvägs till Salems trafikplats.

Informationsskyltar vid p-platserna.

Fakta:

Syftet med reservatet är bland annat att hålla området lätt tillgängligt för den typ av friluftsliv som inte kräver särskilda anläggningar.

Naturreservat sedan: 1995

Yta: Totalt 4 600 ha, varav 37 ha vatten. Större delen ligger i Salems, respektive Botkyrka kommun. Halva sjön Tullan, som ingår i reservatet, hör till Södertälje kommun.

Förvaltare: Stockholm Vatten AB

Mer information på Salems hemsida: www.salem.se

Tänk på att:

- ta med gummistövlar för promenad runt sjön och ut på halvön Männö
- bad och fiske är förbjudet, likaså att vintertid uppehålla sig på isen (Vattenskyddsområde, Bornsjön är vattenreserv för Stockholm)

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Välkommen till Bårsjön!

För länge sen befolkades Bårsjöområdet av tomtar och troll. Det förstod man på långt håll, på doften från både skvattram och pors. Det är växter som naturväsendena använde till sina häxbrygder och konster. Även människor förstod att de var bra till mycket. För att bota ledvärk och hudåkommor, hålla råttor och mal borta och för att skrämma myggorna på flykten. Själveste Linné rekommenderade avkok av skvattram för att fördriva ohyra. Trollen har numera flyttat in i sagoböckerna, men den bedövande doften över myrmarkerna ligger kvar. Likaså känslan av vildmark. Och har man tur kan man än i dag få se älvorna dansa en sensommarmorgon när dimman lättar över myren.

Bårsjön, som gett namn åt reservatet, är en ganska liten sjö som till stor del täcks av flytbladsvegetation och kantas av gungfly. Den omges av artrika våtmarker och sumpskogar. Inom vissa kärpartier finns mossarter som bara trivs i näringsrika miljöer där jordarterna längre ner i jordlagren är kalkhaltiga. Detta gäller även vissa fastmarkspartier där det växer orkidéer. Det låter som om man borde ha gummistövlar på fötterna vid besök och det är ju en god idé, även om det finns gott om torra partier för strövande.

Våtmarken omnämns till och med i Naturvårdsverkets *Myrskyddsplan för Sverige*, 1994 som ett av landets mest värdefulla myrområden.

På norra sidan sjön, där skogen är yngre, är den dock bitvis svårframkomlig.

Trana och fiskgjuse besöker området regelbundet. I reservatets sydöstra del finns den rödlistade plattspretmossan

Tips

Täljeleden går genom reservatet och har en fin sträckning längs Bårsjöns södra strand.

Öster om Bårsjön finns en fin bergudde med vacker utsikt över sjön. Den rekommenderas för fikastopp.

Ta sig dit

Bårsjöns naturreservat ligger cirka 7 km nordväst om Södertälje stad.

Med buss nummer 787 från Södertälje centrum till hållplats Malmsjön. Följ därefter stigen som leder västerut längs sjön, cirka 2 km.

Med bil: Enhörnaleden till Malmsjöns parkering.

Informationstavla väster om parkeringen .

Tänk på att

- inte elda
- hålla hunden kopplad året runt

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Visste du att:

- Vanan att krydda brännvin började först när vi lärt oss att destillera. Dryckerna blev i och med det visserligen starkare, men smakade inte längre så bra som tidigare.
- Både pors och skvatram används som brännvinskrydda.
- I stora mängder anses de vara giftiga och kan framkalla både yrsel och huvudvärk.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara ett mångformigt våtmarksområde med öppna fattigkärr och medelrik-kärr samt artrika blandsumpskogar med kalkpåverkad flora. Reservatet skall vidare bidra till att upprätthålla gynnsam bevarandestatus för de naturtyper och arter som skall skyddas enligt bevarandeplan för Natura 2000-området.

Yta: 71 ha, varav 7 ha vatten

Naturreservat sedan: 2004, Natura 2000-område

Förvaltare: Länsstyrelsen

Välkommen till Eriksö!

Sportfiskare från hela landet har prickat in Eriksö på kartan. För världens, i många tycke, bästa fiskevatten. Här kan man dra både gös och gädda som får armarna att kännas för korta när man ska berätta om sin fångst.

Boviken har precis som trösklar på sin botten och det är de som gör den så bra som yngelplats för gösen. Hela bottnen i Boviken är dessutom som en frodig undervattensdjungel där också en del ovanliga växter trivs, till exempel havsnajas.

Eriksö har en gång i tiden varit en ö, men hänger numera ihop med Mörkölandet och man behöver varken ro eller vada för att komma dit. Det har bottfolk här åtminstone ända sedan vikingatiden. Vikingarna roade sig bland annat med att slå

ner tjocka pålar i vattnet, en bit under vattenytan för säkerhets skull, för att freda sig från fientliga inslagningar. Dessa pålar finns delvis kvar.

Eriksö är ett eldorado för botaniskt intresserade. Det var säkert inte här som Evert Taube hämtade inspiration till sin visa, men du kan ändå träffa på både gullviva, mandelblom, kattfot och blå viol.

På de många havsstrandängarna växer blåsklöver, kustarun, dvärgarun och gulkämpar. I de torrare delarna kan man få syn på darrgräs, jungfrulin och solvända. Likaså den ovanliga klapperstarr (*Carex glareosa*).

Alldeles invid parkeringen brer en vacker nötbetad hagmark ut sig.

I Kättsö, i söder, blir naturen mer dramatisk, med spricklandskap med bergryggar, stora klippblock och grottor. På klipborna i söder har man fina vyer ut mot Östersjön och en mängd småöar. Här har man också goda chanser att få syn på havsörn.

Det är mycket gott om skog på Eriksö. Brukad sådan mitt i området, med yngre framför allt granar och lövträd. Det typiska för området är ekarna, flera av dem många hundra år gamla.

Mer om växterna i våra trakter kan du läsa i *Sörmlandsflora* av Hans Rydberg & Hans-Erik Wanntorp, utgiven av Botaniska sällskapet i Stockholm.

Tips

Det finns gott om slingrande grusvägar genom det småskaliga jordbrukslandskapet, en av dem börjar alldeles vid parkeringen.

Bergshuset, en av länets största grottor, når du så här: Följ grusvägen från parkeringen mot Lötén i 300 meter. Vik av till höger mot Svalhagen och fortsätt framåt ett par kilometer. Vid en 90-graderskurva viker du av på stigen som går rakt söderut. Den är markerad med vita prickar på träden och leder fram till ett dramatiskt blocklandskap. Efter drygt 2 km kan du krypa in under några av de större blocken genom en smal öppning, in i Bergshuset. Från berget ovanför har du en vacker utsikt mot fjärdarna i söder.

Ta sig dit

Allmänna kommunikationer till området saknas.

Med bil: 1 km efter Mörköbron svänger du höger mot Oaxen. Efter cirka 500 m sväng höger mot Lötén. Följ vägen ca 3 km och håll höger mot Bovikssundet och parkeringen (vid båtklubben) där vägen delar sig. Du passerar naturreservaten Slessberget och Kålsö på vägen söderut. *Informationstavla* vid parkeringen.

Tänk på att

- hålla hunden kopplad året runt
- inte fiska i Boviken under tiden 1 april-31 juli

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara och vårda ett kustnära odlings- och skogslandskap med dess värdefulla växt- och djurliv.

Yta: ca 583 ha, varav ca 285 ha land

Naturreservat sedan: 1998

Förvaltare: Länsstyrelsen

Skogens skafferi

Leta där det växer mossa och blåbärsris om du vill hitta svamp. Titta noga i de små sänkorna, mellan de stora stenarna eller intill en rotvälta. Där brukar det vara fuktigt och det gillar svamparna.

DET TIPSAR ULLA SINIVAARA, van skogsflanör och svamp-plockare. En av dem som inte håller sina smultronställen för sig själv.

Hon är ute i skogen året runt. På hösten med kniv och borste och fickan full av påsar, för att vara riktigt säker på att få läckerheterna med sig hem. Hon brukar torka svampen hon plockat, eller frysa in. För att när som helst under resten av året förgylla de flesta maträtter, smaken av självplockad svamp blir man aldrig trött på. Hon byter ut köttet i recepten och låta svampen bli den mättande huvudingrediensen. Risotton blir en dröm, pizzan en upplevelse.

Att plocka svamp kostar inte ett öre. Det är dessutom tillåtet också i naturreservat. Du får motion på köpet och får vara ute i friska luften.

– Man fryser aldrig och när det regnar märks det knappt, säger Ulla Sinivaara. Stressen försvinner, man löser alla världsproblem, känner sig hel. För vad kan vara bättre än att skruva av korken på sin kaffetermos en klar höstdag tillsammans med kompisar, då solen letar sig ner till tuvan och får alla de fuktiga spindelnäten att skimra? Eller när man, försjunken i sina egna tankar, traskar över stock och sten på jakt efter svamp.

Vissa dagar kan hon gå milvis och i flera timmar. Har man väl hittat den där plätten som lyser gul av hundratals, kanske tusentals kantareller, ja då går det inte att sluta. Likasinnade känner igen sig.

En och annan köldknäpp behöver heller inte betyda att säsongen är över. En del sorter klarar kylan och skogen är full av små skyddade gömslen, dit kölden inte hittar bara för att bilrutan måste skrapas.

– Lyft på grenarna på de kortvuxna grenarna, tipsar hon. Där trivs trattkantarellerna.

Leta under tallarna efter Karl Johan, denna milda mandelsmöriga kungshatt som övriga Europa serverar som delikatess, importerad från Skandinavien.

– Om du stöter på älgbajs så bör du titta en gång till på marken, lite noggrannare den här gången. För älgar, de äter också svamp. Det är jag säker på.

– Skogens tystnad är ändå det viktigaste, menar hon. Bättre än all terapi i världen. Någon fågel som sjunger på håll, ett avlägset knak, suset i trädkropparna. När hon känner lukten av älg (den känns tydligt, påstår hon) brukar hon väsnas lite, sjunga eller prata för sig själv och då viker djuren av.

– Vi samarbetar bra, skogen och jag.

– *Skogen är en ovärderlig skatt, konstaterar Ulla Sinivaara.*

Bästa soppan

Det finns en handfull olika sorters kantareller, den första plockar Ulla Sinivaara redan till mid-sommar. Men till den här favoritsoppan, som räcker till sex personer, ska det vara trattkantareller:

450 g blötlagd avrunnen eller ca 2,5 l färsk eller 90 g torkad svamp

2-3 msk smör

6 msk vetemjöl

7 dl avrunnet spad

8 dl vatten

3 grönsaksbuljongtärningar

1,5 msk tomatpuré

50 g ädelost

3 dl crème fraîche

2 tsk citronsaft

persilja

Gör så här:

- Grovkrossa den torkade svampen med handen i en bunke.
- Blötlägg i så mycket vatten att svampen är helt täckt i minst en timme.
- Låt den rinna av i ett durkslag och spara den avrunna vätskan.
- Värm svampvätskan, vattnet och buljongtärningarna i en kastrull.
- Smält smöret i en stekpanna och stek svampen på svag värme 5-10 min.
- Slå över den i en kastrull.
- Tillsätt mjölet och rör väl.
- Häll i buljongen, lite i sänder, under ständig omrörning.
- Smaksätt med tomatpuré och ädelost. Låt soppan koka ca 10 min.
- Tillsätt till sist crème fraîche och citronsaft. Smaka av med salt och strö hackad persilja över strax före servering.

Är du osäker på svamp? Eller rent av osäker att gå ut i skogen själv? Följ med på en tur under sakkunnig ledning. Du får lära dig hitta rätt svampar, var de växer och hur du anrättar dem.

Svampplockning anordnas då och då under hösten av: Friluftsförbundet, 08-550 65 797, www.friluftsfors.se/sodertalje Södertälje svampklubb, 08-550 100 53 eller cicci.hultqvist@hem.utfors.se

Välkommen till Farstanäs!

Farstanäs är mest känt för sin fina badplats och stora campingplats. Här badar tusentals människor varje sommar dag, här springer barn barfota på gräsmattan eller gräver sig ner till Kina i sanden. Här håvar deras föräldrar upp middagsfisken ur vattnet eller utmanar varandra i minigolf. Men det är på kvällarna, när grilldoften sprider sig bland husvagnarna och samtalen tättnar, det är då de kommer. Som svarta skuggor kvillar de mellan campingborden, störttycker mellan trädgrenar och klädstretch. Det är fladdermössen. På nätterna spänner de ut sina tältduksvingar och navigerar skickligt med hjälp

av sina överljudsekon. På dagarna sover de, hänger upp och ner i de ihåliga stammarna i lindallén alldeles intill.

Farstanäs är mycket. Här kan man ströva i en sagoskog, med grova tallar och fuktig skog. Man kan sitta på en klippa och titta ut över havet, vandra på lättillgängliga stigar intill luftiga alkärr. Man kan beundra de stora ekarna, ta sig upp på utsiktsberget på udden eller njuta av gamla hagmarker, fulla med orkidéer. Eller av gamla betesmarker där floran fortfarande fläckvis är relativt artrik, trots att slån och lövträd håller på att ta över. Man

kan försöka räkna de många starrarna som häckar vägg i vägg med fladdermössen i de ihåliga stammarna i allén.

Alltihop är präglad av den gamla herrgårdsmiljön, med Farsta gård som centrum. Bygggnaden används idag som konferensanläggning.

Tips

Campingen är en av regionens största, med stuguthyrning, restaurang och butik. Öppen året runt, men servicen är mest intensiv sommartid. Årigen genomförs flera arrangemang, bland annat dragkampen Vikingadraget.

Fjärdarna utanför är kända som bra fiskevatten och att få en gädda på tio kilo på kroken är inte ovanligt. Bergknallen längst ut på näset i öster ger en vidsträckt utsikt. Flera stigar finns i området, en 5 km lång slinga går runt campingen.

En del fornlämningar har hittats, ännu mer längs kuststräckan in mot Södertälje; gravar, fornborgar, husgrunder, sjökrogar med mera.

Ta sig dit

Buss linje 788 från Södertälje centrum, eller Länsstrafiken buss nummer 702 mot Tullgarn. Hållplats Farstanäs.

Med bil: Området ligger cirka 1 mil söder om Södertälje, intill den gamla E4:an.

Parkeringsplats vid campingplatsens entré.

Farstascampingen: 08-551 502 15,
www.farstanashf.se

Tänk på att

- ta med badkläder
- inte elda (boende på campingen får använda egna grillar)
- hålla hunden kopplad året runt
- tälta eller ställa upp husvagn endast på campingplatsen

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta:

Syftet med reservatet är att säkra ett för bad och rörligt friluftsliv värdefullt område.

Yta: 383 ha

Naturresevat sedan: 1967, ett av länets äldsta

Förvaltare: Samhällsbyggnadskontoret, Södertälje kommun

Välkommen till Fifång!

En rackans liten stenbumling. En fördjupning i berget. Mer behövdes inte för att de så kallade jättegrytorna skulle bildas. Stenar (så kallade löpstenar) från inlandsisen som hade fastnat i någon hållighet, låg där år efter år, snurrades runt av vattenströmmar och virvlar och grävde sig allt djupare.

En sådan jättegryta, en ovanligt stor dessutom, kan du se på Fifång.

Har du väl kommit dit är det mödan värt att lämna bryggan och gå på upptäcktsfärd. Här ute i mellanskärgården domineras naturen av hållmarkstallskogar, även om det på Fifång och

Korpen också finns gran och betydande inslag av framförallt ek.

I skogarnas dalgångar krumbuktar sig gamla knotiga träd. På strandängarna, där betesdjuren håller landskapet öppet, växer sådant som dvärgarun, blåsklöver, ormtunga och gulkämpar.

Tips

Jättegrytan ligger på Fifångs östra sida.

På norra Fifång finns utsiktsberg. Likaså en revel mellan huvudön och Paradisholmen med speciell sandflora. Här trivs björnbär.

Vissa delar av ön är mycket kuperade och svårframkomliga, men det finns gott om stigar och bekvämligheter för friluftslivet.

På huvudöns ekar kan du beundra flera rödlistade lavar, bland annat den ytterst sällsynta stor sönderfallslav. I lövlundarna på ön Korpen kan du få se stora bestånd av den likaså relativt ovanliga myskmadran.

I svackan mellan Sörviken och Norrviken kan du se vackra strandängar, odlingsmarker och rester av ett gammalt skärgårdshemman med småskaligt jordbruk och fiske som näring.

Ta sig dit

Fifång är en flikig ö, söder om Mörkö med flera djupt inskurna vikar. Reservatet består av öarna Fifång, Oxnö och Korpen samt ett 20-tal mindre holmar och skär. Inga reguljära båtförbindelser finns till öarna i reservatet, men i naturhamnen på sydsidan kan gästbåtar lägga till vid bryggorna.

Tänk på att

- ta med metspöet
- elda endast på anvisad plats
- hålla hunden kopplad året runt

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlor i området och på kommunens hemsida:

www.sodertalje.se.

Jättegrytan

Myaskmadra

Saltarv

Blåsklöver

Idegran

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara och vårda ett mellanskärgårdsområde med dess höga naturvärden, dess betydelse som referensområde för den marina forskningen, dess stora kulturvärden, dess värdefulla växt- och djurliv, samt dess stora värde för friluftslivet.

Yta: ca 1 700 ha, varav 234 ha land
Naturresept sedan: 1999,
sedan 2005 också marint reservat,
huvudön Fifång är Natura 2000-område
Förvaltare: Länsstyrelsen

Välkommen till Grottberget!

En gång i tiden var det praktiskt att bo högt. Särskilt om man bodde intill farbart vatten. Så måste det ha varit på Grottberget. Långsjön var nämligen på sin tid en trafikerad farled och vilka skepp som var vänners och vilka som var fienders var viktigt att veta. Högst upp på berget byggdes en fornborg. Resterna kan vi än idag stanna upp vid och känna historiens vingslag, fundera över det liv som där levdes.

Hela området är dramatiskt. Här finns gott om gömslen, grottor och slingrande gångar under de stora stenblock som inlandsisen skyfflat över det höga bergets kant.

På den relativt lilla ytan hinner klimatet växla och ge olika både fukt och värme. Därmed en mångfald av livsmiljöer. Här finns flera rödlistade arter av svampar, lavar, mossor och insekter. Några är knutna till död barrved i fuktig miljö medan andra trivs på de mer solbelysta ekarna. Vid en inventering av landlevande snäckor och sniglar

hösten 2002 påträffades 38 olika arter. Bland dem *Barbara landelius*, som inte alls är namnet på en dam, utan på den sällsynta mindre barksnäckan.

Tips

För att nå grotterna och branterna ner mot sjön måste man forcera svår terräng, medan andra de-

lar av reservatet går att nå på en lättvandrad stig utmed bergväggar som reser sig som fartygsskrov eller valar.

Fornborg i norra delen.

Fantastisk utsikt från berget, som bäst nås från norr. Picknick på bergets södra sida eller i grottorna rekommenderas höst eller vintern, då man får vara ifred för alla de många myrorna.

Tänk på att

- vara försiktig vid stupkanterna
- camping och eldning inte är tillåten
- du inte får klättra i bergsbranterna
- hålla hunden kopplad året om
- du inte får plocka några växter, däremot svamp och bär
- du inte får fiska

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlor i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se

Entré till fornborgen.

Ta sig dit

Allmänna kommunikationer saknas.

Med bil: Från Hölö samhälle mot Ernesidan. Följ vägen tills allmän väg slutar. Parkera på lämplig plats vid vägkanten och gå till fots sista kilometern.

Med båt: Man kan angöra stranden med båt alldeles nedanför grottorna.

Informationsskyltar finns uppsatta vid reservatet.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara områdets naturvärden med flera rödlistade arter svampar, mossor, lavar och insekter.

Naturresevat sedan: 1996, Natura 2000-område

Yta: 5,3 ha, varav 0,3 ha vatten

Förvaltare: Miljökontoret, Södertälje kommun i samråd med markägarna

“Han gör det igen”

OM DET INTE VARIT FÖR MÖRKÖ hade vi kanske inte haft Mankan, Magnus Nilsson, i stan. Och därmed inte en av våra stora dramatiker, med teatergruppen Oktober som hemmascen. För många är han synonym med just Mörkö.

– Jag hörde talas om att Oktober skulle flytta från Malmö till Södertälje. Här är min chans att komma nära Mörkö, tänkte jag och anslöt mig direkt, berättar han.

Mörkö hade redan då ett utrymme i hans hjärta. Alla sommarlov och jular hade han varit där hos moster och morbror, upptäckt ron som den tidens lantliga tystnad gav, full av småljud, en hostande traktor på gran-

nens åker, telefonledningarna som varslar om snöfall, knastret från besökare på grusvägen. Han upptäckte skönheten i lugnet, i arbetet. Här fick han hässja och räfsa, stapla ved och klippa häckar. En gång hängde han hö på åkern, iklädd frack, så blir det när man ingår i en busig familj. Här satt han som ung med teaterkompisarna vid köksbordet och spelade bluffstopp till klockan fyra på morgonen medan naturen mornade sig och mamma serverade rabarberkräm.

– De protesterade aldrig, de gjorde inte det, rabarberkrämsfolket.

Idag bor han halva året i sitt mörkötorp. Med utsikt över åkrarna, endast en prome-

*Hela Mörkö är som
ett enda stort naturreservat,
konstaterar Mankan
på sin favoritbrygga.*

nadbit från den gamla ångbåtsbryggan och badstället, där en gång morbror Bertils kor betade alldeles intill vattenbrynet. Med utsikt över Oaxen och Granholmen. Och så rakt ut mot öster, med Petersburg och hela väldiga ryska kontinenten bakom Finland.

– Bara tanken gör en fri, konstaterar han. Mörkö är frihet.

– Miljön är perfekt för skapande. För de viktiga pauserna. De som jag förr i tiden trodde var farliga, att jag skulle tappa kraften, tappa tråden om jag gick ifrån skrivbordet och tanken en stund. Men det är precis tvärtom.

Visst går det att pausa i stan också, men inte som på Mörkö, i Paradiset. Här är man på något sätt i en paus hela tiden, ute och inne på samma gång. Jag tar en promenad och registrerar samtidigt hur långt knopparna i syrenbersån har kommit, om staren har återvänt, hur doften slår upp från åkern.

– Naturen har också hajat det här, att man måste vila för att orka komma igång. Jag blir lika förundrad varje vår. Att det fanns liv i de där torra grenarna, i den där tillplattade tuvan, den där hårda jorden.

– Jäklar, tänker jag, han - eller hon - gör det i år igen!

Välkommen till Kalkberget!

Man skulle kunna tro att man är på Gotland eller på Öland när man står på Kalkberget. Hela bergryggen, som är 30 - 40 meter hög och 1,2 km lång, består av urbergskalksten.

På ett så ogästvänligt underlag, i hetta och torra, trivs egentligen inga växter. Men de som otrivs minst är de som tål kalkhalten (kallas basisk bergart, har högt ph-värde). Här växer både gruslok, fältmalört, blodnäva, murruta och vit fetknopp. Du kan också få se flera olika mindre vanliga fjärilsarter, med så poetiska namn som hedpärlmorfjäril, mindre blåvinge och silversmygare.

Och har man tur kan man få se en hasselnok pila iväg mellan trädrötterna. Den är ovanligast bland våra ormar och kan i förstora förväxlas med en huggorm. Till skillnad från huggormen har den rund pupill.

Den sällsynta alvarplacodlaven, *Squamaria gypsacea*, finns här, känd från enbart ett tiotal lokaler i Sverige, alla på Öland och Gotland, förutom på Kalkberget och på närbelägna Egelsholm.

Tips

En vandringsled har markerats uppe på berget.

I nordöst finns ett gammalt övergivet kalkbrott, med en trappa för att besökare lättare skall kunna ta sig upp på berget och beundra utsikten.

Fin strandäng.

Sandreveln ut mot Egelsviksskär. Den går inte att gå på ut till skäret, inte ens med gummistövlar.

Ta sig dit

Med buss 784 från Södertälje centrum, hållplats Egelsvik, därifrån ca 1,5 km att gå.

Med bil: E4:an söderut. Följ skyltningen mot Oaxen, vik av mot Egelsvik. Mindre parkeringsplats utanför vägboj vid bergets sydvästra ände.

Fakta:

Syftet med Kalkbergets naturreservat är främst att bevara den för regionen ovanliga floran och faunan som gynnas av den speciella topografin (terrängförhållanden) och berggrunden i området. Vidare syftar

reservatet till att besökare skall få tillgång till ett intressant besöksmål med rika natur- och kulturupplevelser. Spåren efter det gamla kalkbrottet i bergets nordöstra del skall samtidigt ge besökarna kulturhistoriska upplevelser.

Naturresevat sedan: 2006, större delen av reservatet är Natura 2000-område

Yta: 16,2 ha land och 3,1 ha vatten

Förvaltare: Miljökontoret, Södertälje kommun

Trapp i gruvhålet

Murruta

Tänk på att:

- ta med kikare
- inte tälta
- parkera endast på anvisad plats *
- inte göra upp eld
- hund måste vara kopplad året runt

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

* Ägarna till fastigheten Egelsvik 1:16 arrenderar ett särskilt område med bygglov för en Carport där de får parkera sina bilar.

Välkommen till Korpberget !

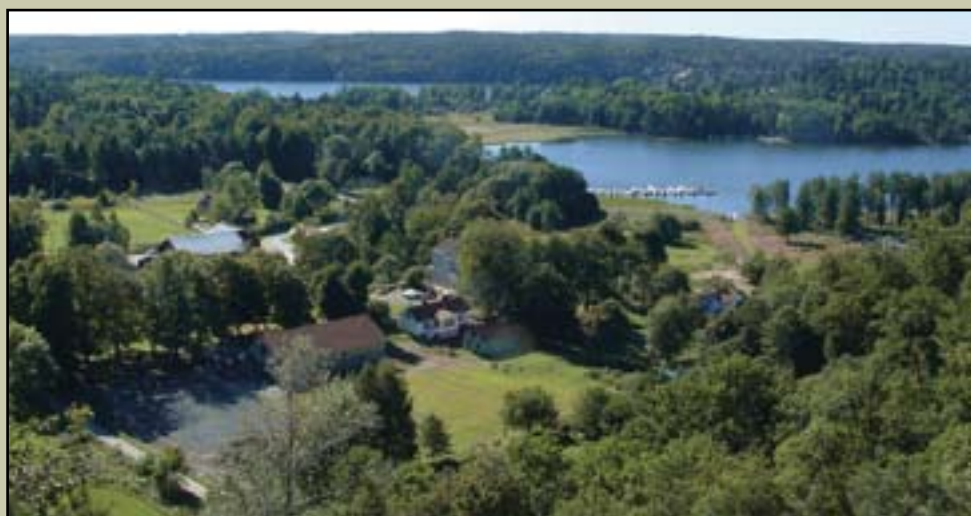
På 1600- och 1700-talen spatserade tillresta gäster långsamt omkring i Viksberg, vilade sig på maten, drack brunn och försökte kureras från diverse åkommor. Kanske lyssnade de till mässingsmusik på kvällskvisten. Viksberg var en kurort. En av läkarna, Johan Linder, var intresserad botaniker och klev på lediga stunder omkring på Korpberget och fann då till sin förvåning stora sjok av murgröna på sluttningarna. Om det skrev han i *Flora Wiksbergensis* 1716.

Kurtiden är över, men de kanske magiska källorna finns kvar. Den ovanliga murgrönan likaså. Tillsammans med andra sällsynta arter, som buskvicker, kan den vissa år bre ut sig i stora sjok. Det är framför allt bergets rasbranter i söder som har ett så gynnsamt mikroklimat och en kalkrik jordmån. Den sällsynta jättelaven hittades här år 2000 och det var första gången i hela Södermanland.

Berget är dryga 85 meter högt och här uppifrån kan man räkna vatten- och kyrktornen i Söder-

tälje och följa fartygen på Mälaren. Skogen, som består mest av barrträd, får växa fritt på de höga hållmarkerna och kommer av våra barnbarns

barnbarn att betraktas som riktig gammelskog.

Nedanför Korpberget sträcker Lindängen ut sig mot Mälaren. Den har en gång varit slätteräng, idag en artrik lövskog med olika lundväxter som strävlost och liljekonvalj. Även här hittar man murgröna. Och svamp. Men se upp för de vita. Det finns gott om lömskflugsvamp.

Tips

Från informationstavlorna löper en stig nedanför bergets fot på sydsidan, och en upp till utsiktsplatsen och masttoppen i väster.

Murgröna växer på sydsidan, mest i stenskravlet väster om bergsstigen.

I nära anslutning till berget finns ett par källor, en 300 m nordost om kapellet och en cirka 500 m sydost om Viksbergs gård.

I nordöstra delen av området rinner en bäck genom fina omgivningar. Söder om Högantorp finns också en gammal, restaurerad kvarn.

På berget finns rester efter ett luftbevakningstorn från 1940-talet.

Ta sig dit

Med buss nummer 751 från Södertälje centrum till hållplats Brunnsängs centrum. Byt till buss nummer 750 till hållplats Viksberg.

Med bil: Brunnsängsvägen, mot Viksberg.

Parkering norr om reservatet vid Högantorp.

Stigar och skogsbilväg finns i området.

Informationstavla vid reservatets entréer i söder och vid reservatsgränsen i nordvästra delen.

Tänk på att

- inte elda
- hålla hunden kopplad året runt

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta:

Syftet med reservatet är att bevara områdets värdefulla natur med dess artrika växt- och djurliv.

Yta: 53 ha

Naturreservat sedan: 1996, utökades vintern 2008 med Lindängen, området mellan Korpberget och Mälaren

Förvaltare: Länsstyrelsen

Murgröna

Spillkräka

Myskmadra

Vätters

Välkommen till Kålsö!

Den som vill se livs levande vildsvin kan med fördel bege sig ut till Kålsö. Helst då i skymningen eller gryningen, då de skygga djuren bökar efter föda på de öppna markerna. Har man tur kan man samtidigt få syn på en havsörn när den seglar in över land med sina enorma vingar utbredda. Var förvissad om att den har sett dig långt innan du har upptäckt den.

Kålsö är en delvis isolerad halvö, en gång i tiden en riktig ö. Området består av strandängar alldeles vid havet, en bergknalle där det växer ädellövskog och mellan dem hagmarker. Ek är det vanligaste trädslaget, men här finns också gott om lind, ask och lönn.

På senare år har granarna skjutit i höjden så att de skuggat stora delar av området. Därför genomfördes omfattande röjningar i början på 2000-talet. Hagmarkerna öppnades upp för att gynna både ädellövträd och hagmarksfloran. I lundarna frodas en örtrik flora med exempelvis spenört, myskmadra, lungört, tandrot, underviol, vippärt, vätteros och lundarv samt lundslok och långsvingel.

På grova lövträd kan man här och där hitta den vackra storbladiga lunglaven i stora sjok. Den har fått sitt namn för att den ser ut som lungvävnad. Där den växer brukar andra ovanliga lavar också trivas.

Det finns gott om fåglar på Kålsö. Ur försommarens konsert kan man urskilja både härmsångare och mindre hackspett, vår minsta hackspett. På strandängarna brukar rödbenor rasta och spela sitt rullande läte.

Hagmark och lövlund

Inom naturreservatet ligger även Boviken, som är en avsnörd havsvik. På bottnen av den växer relativt rikligt med den annars ovanliga växten havsnajas. Den grunda viken är en viktig lekplats för särskilt gös.

Tips

Från parkeringen leder en spångad stig över det sanka partiet i hagen på västra sidan av vägen. Över på andra sidan är man nästan mitt i reservatet. Det finns ingen vandringsled eller markerad stig, däremot många lättvandrade strövmråden i lundar och på strandängar. Många delar av hagmarkerna bör man ha gummistövlar för att nå. Ute vid havet finns bra platser för fikastopp. Det finns även fina utsiktsberg.

Ta sig dit

Allmänna kommunikationer till området saknas.

Med bil: Kör över Mörköbron. Efter cirka 1 km svänger du höger mot Oaxen och efter ca 500 m tar du höger mot Löten. Följ vägen ca 500 m till parkeringen på vänster sida.

Informationstavla vid parkeringen, likaså cirka 200 m väster om gården Löten och intill vägen mot Eriksö i höjd med Boviken.

Gammal lind

Tänk på att

- ta med kikare
- inte elda
- hålla hunden kopplad året runt
- inte fiska i Boviken under tiden 1/4-31/7

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta:

Syftet med reservatet är att bevara löv- och ädellövskogen samt hagmarker och strandängar med en rik och ovanlig flora och fauna.

Områdets vegetationshistoria är väl dokumenterad och därmed har området ett vetenskapligt värde.

Yta: 199 ha, varav 53 ha vatten

Naturreservat sedan 1992, Natura 2000-område

Förvaltare: Länsstyrelsen

Gaffelbräken

*Bjarne Tutturen
är en av
Södertäljes två
förvaltare av
naturreservaten.*

Vördnad och respekt

ATT GÅ PÅ EN ÄNG OCH SE HUR DEN kryllar av liv. Att för varje fotsteg upptäcka tio olika örter och samtidigt gräs av inte bara en utan flera sorter. Att samtidigt höra sången från flera olika sorters fåglar och se hur de svävar över mitt huvud. Då mår jag gott, då känner jag vördnad.

Det säger Bjarne Tutturen, en av de två förvaltarna av Södertäljes naturreservat.

Han vet mycket om naturen, om alla djur- och växtarter och vad de kräver för att överleva. Men när han berättar om sina upplevelser blir han framför allt lyrisk.

– Jag har världens bästa jobb, konstaterar han. Naturen är mitt yrke och min hobby. Min livsstil. På gränsen till religion.

– När jag hör årets första trana tuta eller första lommen från sjön, då får jag en klump i halsen. När korpen ekar mellan bergen, när det bubblar i våtmarken om grodornas högljudda parningslek, eller när sångsvanarna flyger in över iskanten för första gången det året. Det är sagolikt, en källa till något värdefullt.

Bjarne Tutturen och hans kollega Mikael Lindén har tillsammans, förutom naturinventeringar och en rad andra uppgifter, hand om skötseln i Södertäljes alla sju kommunala naturreservat (se listan på sidan 5). 465 hektar mark på två man, förvaltningen är inte större än så.

De hugger träd, underhåller bryggor och staket och lägerplatser, staplar lägereldsved till besökarna. De vårdar enskilda träd, rensar sly i våtmarkerna, sköter slåttern, räfsar upp avslaget. De upprätthåller kontakten med grannarna, förklarar och underrättar. De spi-

Miljökontoret anordnar ett antal naturguidningar om året. De annonseras på reservatstavlor, i dagspressen och på kommunens hemsida. www.sodertalje.se.

kar upp informationstavlor och sätter upp pilar vid vandrings slingorna så vi inte ska gå vilse. Bygger stätor över staketen så vi kan gå in och ut i hagarna, förstärker blöta vandringsstigar med plank så vi kan vandra åtminstone nästan torrskodda.

Tillsammans har de gjort reservaten mer tillgängliga.

– Det är vår uppgift. Vi vill bjuda in, inte be folk hålla sig borta, säger Mikael Lindén.

Och varför det då? Varför ska man anstränga sig för att folk ska kunna upptäcka naturen?

– För att Södertäljes natur är en riktig skatt. Vi har upptäckt den och vill så gärna att många fler ska få samma möjlighet, konstaterar Bjarne Tutturen. Naturen ligger där och väntar och när vi deltar i den, när vi upplever den, då mår vi bra.

Södertälje är verkligen unikt. Med flera olika naturtyper, lång kuststräcka i en geografiskt stor kommun, berg och dalar, höjder och sänkor, storskogar och Mälarens öar med sin speciella klimatzon. Därtill bra kommunikationer. Södertälje är också unikt i andra hänseenden.

– Vi har egen förvaltning, eget kunnande i kommunen och en egen kommunekolog, fortsätter Bjarne Tutturen, det har vi haft ganska länge.

Mikael Lindén får ofta frågan om vad han gör på jobbet. Naturreservat? Jamen, då ska väl inte du göra något där?

– Men om vi inte hjälpte naturen på träven, förklarar han, kan den ta död på sig själv. Vissa naturtyper behöver skötsel för att inte försvinna. Stora ekar med vida kronor klarar inte av att skuggas av andra träd, därför måste vi glesa ur runt sådana. De här ekarna kan vara bostad åt mer än 50 olika arter insekter, fåglar, lavar, mossor och svampar.

Samma sak med hagmarkerna. Där får inte träd och buskar skugga ihjäl växterna på marken. Att så inte sker ser kossorna och fåren till med sitt bete, men lite hjälp med sin röjning får de av förvaltarna.

På vintern då? Vad gör ni då?

– Det är då vi huggar, rensar, glesar ur. Det är då de gamla hagmarkerna pånyttföds.

– Vi är i Lina nästan varje dag, men tröttnar gör vi aldrig, säger Bjarne Tutturen och Mikael Lindén. Området innehåller så mycket och trots att det ligger nära stan och är välbesökt går det att hitta tysta ställen. Att det är så fint är delvis vår förtjänst. Vi är inte så lite stolta över det.

Södertälje har 36 000 hektar skog och bara en bråkdel av samma yta är hagmarker. Om de tillåts växa igen, vilket sker i ökande grad, går en rad arter förlorade.

Mikael Lindén är också tagen av naturen.

– Här kan jag slappna av, rensa hjärnan, tänka klart, utan att påverkas av negativa tankar, sådana som vi alla bär med oss.

Han ser naturen som en nödvändig motvikt mot det moderna samhället, med all tid framför datorn. Och han pratar också om vördnad, om känslan av tillhörighet. Tidiga mornar när korna bara skymtas i diset vid Lina eller en solig dag då han och Bjarne har släpat virke och verktyg genom oländig terräng och pustar ut vid en sjö och får höra storlommen på håll.

Men han talar lika mycket om respekt.

– Jag kan bli riktigt arg på hur mycket vi tar naturen för given, hur vi tror att vi kan bära oss åt. Först nu, när den hotas på allvar, vaknar en del upp.

– Naturen måste fortsätta vara naturlig, fortsätter han. De skyddade reservaten ska skötas lagom, de ska inte bli några Skansenmarker, utan fortsätta vara naturliga områden. Med vår hjälp. Med tillgängligheten hoppas vi kunna väcka intresset hos andra och därmed få fler som är beredda att förstå hur viktigt miljö är för vårt välbefinnande.

Välkommen till Lina!

Långt in på 1900-talet tuffade ett litet lok mellan Lersjön och tegelbruket vid Lina gård. Med vagnar tunga av drypande lera. Av den blev finfin tegelsten, bland annat till Stockholms stadshus. Bruket lades ner på 1970-talet och täktgroparna förvandlades till sjöar, den största är idag Lersjön.

Men Lina hade nyttjats långt före tegelepoken. Särskilt runt Mora torp finns lämningar, husgrunder och forngravar. Inget av detta är utgrävt. Troligen har det bott folk här ända sedan stenåldern, då åkermarken nedanför torpet var farbar vattenväg.

Numera är området ett populärt och lättillgängligt utflyktsmål. För många södertäljebor blir det inte riktigt vår förrän de tjuvtittat på grodornas och paddornas bubblande parningslek i Lersjön någon gång i vårvärmen, oftast i början av april. Men man får vara försiktig så man inte trampar på de krälände djuren, då de masar sig ut från sandbanker och skogskanter. De taniga hanarna brukar klänga sig fast som ryggsäckar

med stadiga grepp om sina stinna honor och lifta ner till sjön. Dit kommer de samtidigt och i massor, klamrar sig fast i varandra i stora sjok och guppar i vattenytan. På några veckor är skådespelet över.

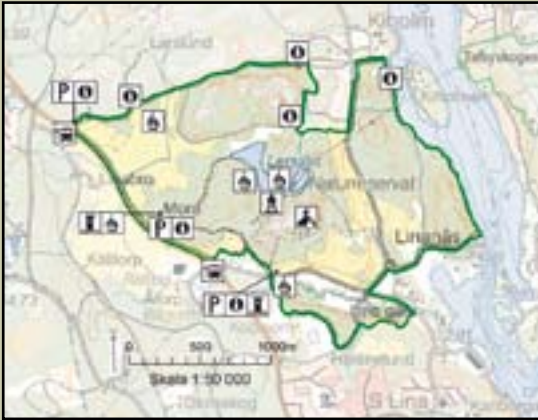
Men inte anledningarna att besöka Lina. Hit kan du med fördel ta dig för att bara njuta av en härlig dag med fikakorg i hagen, för att promenera runt Lersjön och våtmarken. Eller för att botanisera bland mossor och lavar i de stora och rikliga ekdungarna, eller studera hackspettens bo i de höga asparna. Naturtyperna är hur många som helst. Lummiga lövlundar, blandskogar, hagmarker och

blomsterrika bäckraviner. Bete och slåtterhar pågått i århundrade efter århundrade, vilket alla blommorna i hagarna visar. I dag hyr miljökontoret in ett 25-tal kor varje sommar för att de ska hjälpa till att hålla markerna öppna.

Därför kan du på våren beundra både gullviva och vårlök, gulsippa, mandelblom och (i bäckravinen) den gula kabbelekan, strut-

Paddam på väg till paddammen, med ryggsäck.

Visste du att:

- Paddan är knottrig, grodan slät
- Paddan är giftig, inte grodan
- Paddan går, grodan hoppar
- Paddan lägger äggen i strängar, grodan i klump
- Salamandrar (trots sitt utseende) inte är ödlor utan groddjur

Vid Lersjön finns två lägerplatser med rum för större grupper. Ved finns intill sittplatserna.

Eldstad och sittstockar vid våtmarken längs Linavägen. Likaså en bro, bryggor och lägerplats som underlättar besök av skolklasser.

På sina ställen kan du fortfarande se rester av den gamla järnvägsrälsen från tegelepoken.

bräken och gullpudra. Likaså den köttigt rosa vätterrosen, som saknar klorofyll och parasiterar på hassel. Redan när snön smälter blommar den ovanliga, likaså rosa, tibasten på bar kvist i lundarna.

Från det stadiga fågeltornet kan du kika på både svarthakedopping och smådopping. Eller stenknecken, en av Lina karaktärsfåglar. Gråhägern fiskar regelbundet i området och både sothöns, knipa och sångsvan trivs här. Regionens alla fem groddjursarter finns i reservatet: Vanlig groda, åkergroda, vanlig padda och något så ovanligt som två salamanderarter; mindre och större vattensalamander.

Tips

"Våtmarksstigen" (2,5 km), blåmarkerad, lämpad som familjeutflykt, runt Lina våtmark. Den leder över en gammal banvall, längs Linabäckens meandrande vattenslingor där minsta barkbit följer naturlagarna, och genom alsumpskog. Karta finns vid reservatparkeringen vid Linavägen och längs stigen.

Från fågeltornet leder en stig, cirka 400 meter, till en utsiktsplats på berget där du kan se Mälaren och inloppet till Södertälje. Här kan du vila på en bänk med kaffetermosen eller titta på spår av gamla stengärdesgårdar nedanför branten.

Mora torp, den gamla bosättningen som renoverades under 1990-talet är numera reservatets hjärta, en samlingsplats för naturguidningar och information.

Ringmärkning av stenkneck.

Mora torp i vinterskrud.

Ta sig dit

Buss 787 från Södertälje central till hållplats Linavägen vid Södertälje ridklubb. Korsa landsvägen till grusvägen på andra sidan.

Med bil: Enhörnaleden förbi Lina till Södertälje ridklubb. Sväng höger antingen mitt emot Södertälje ridklubb mot våtmarken eller vid Mora torp, några hundra meter längre fram.

Parkering lämpligast vid hundkapplöpningsbanan, Linavägen, mitt emot den nyanlagda våtmarken, eller vid Mora torp utmed Enhörnaleden. På båda ställena finns *reservatsinformation* och stigar in i området.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara och säkerställa ett värdefullt natur- och närströvsområde. Hagmarker och våtmarker ska kontinuerligt restaureras, skyddas och vårdas.

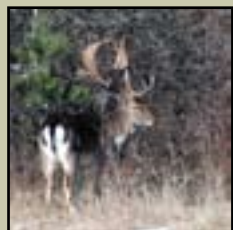
Yta: Totalt 300 ha, varav 2 ha våtmark, Lersjön utgör 7 ha *Naturreservat sedan 1992*, delar är Natura 2000 område
Förvaltare: Miljökontoret, Södertälje kommun
Intill reservatet i nordväst ligger Naturskolan som använder området flitigt.

Tibast

Olvon vintertid

Dovhjort

Svarthakedoppingar

Våtmarken längs Linavägen.

Kattugleungar ringmärks.

Tänk på att

- elda på endast angiven plats
- rida på endast anvisade ridstigar
- hålla hunden kopplad året runt och att inte gå för nära betesdjur ens med kopplade djur
- hålla grindar stängda

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Slätter med ardennerstoet Blända.

Fågeltornet

Paddornas lek är minsann ingen lek!

Välkommen till Parkudden Lövsta!

”Att få sitta där en kväll i maj bland alla violer och se ut över allén och viken medan enkelbeckasinen störtdyker däröver och solen sakta sjunker bakom Älgön! Det blir inte mycket bättre än så.”

Så sammanfattar en idog besökare sin fina utsikt från berget Bålaren, som han dessutom bor granne med. Därifrån kan han också se de många ekarnas kronor uppifrån medan han pustar ut efter klättringen.

Området betades under lång tid men, precis som på de flesta andra håll, tog det slut efter andra världskriget. De stora stammarna av rådjur, älg och dovhjort har i någon mån bidragit till att bromsa upp igenväxningen.

Men många av de värden som en gång motiveerade att området blev naturreservat håller på att gå förlorade. Sedan 2004 pågår därför en etappvis restaurering av markerna till ett beteslandskap med friställda grova ekar – dem finns det många av – och strövvänliga stigar.

Området är ganska typiskt för ett klassiskt herrgårdslandskap vid Mälaren, med allé och ädelgranar, häggmispel, berberis och bok och andra träd och buskar som människan hjälpt till att sprida. På trädstammarna växer många sorters mossor och lavar. På bergknallarna brer hällmarksflora ut sig, som tulkört, getrams och oxbär. De trivs med kalkhalten i berget.

Tips

Vårfloran på berget Bålaren är väl värd ett besök.

En stig leder runt Parkudden och uppe på udens berg finns en stensoffa.

Söder om reservatet ligger Uvberget med branter ner mot Mälaren och Sundsörsviken. Norr om reservatet, vid slutet av allén, ligger Lövsta gård som reservatet tillhör.

Inom området kan man se spår av gamla skyttevärn, forngravar och stensatta vägar.

Ta sig dit

Parkudden Lövsta ligger i kommunens nordvästra hörn på Enhörnahalvöns västra sida.

Med buss 787 från Södertälje Central, ca 26 min till hållplats Aska, gå 3 km mot Lövsta.

Med bil: Enhörnaleden förbi Ekeby och rakt fram i korsningen vid Aska. 3 km därefter ligger reservatparkeringen, inbäddad av stora ekar och hagmarker. Från parkeringen leder en bomväg in i själva Parkudden. Tvärs över huvudvägen ligger berget Bålaren.

Informationstavla vid parkeringen.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara ett område, som har stort värde för såväl forskning som rörligt friluftsliv.

Yta: 14,5 ha

Naturreservat sedan 1992

Förvaltare: Markägaren i samarbete med Miljökontoret, Södertälje kommun

Ekhage, Bålaren

Tänk på att

- inte elda
- hålla hunden kopplad året runt
- hålla grindar stängda under betesperioden
- inte plocka blommor, däremot gärna både svamp och bär

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Dovhjorten känner sig trygg i fårfloken.

Välkommen till Slessberget!

Långt före vår tid byggde invånarna på Mörkö en borg uppe på Slessberget. Kånkade upp sten på sten, halkade på de mossklädda stenblocken och rundade de värsta kuperingarna och bergryggarna. Där uppe hade de bra utsikt ut över havet, över sydvästra Mörkö och Kålsöfjärden och kunde upptäcka annalkande fiender i tid.

En klättring upp till fornborgen är än idag värd besväret, men bara för den som är beredd på att ta sig fram i kraftigt kuperad och svårtillgänglig terräng.

Här har naturen fått sköta sig själv. Den döda veden som lämnats kvar på marken är bra för många insekter, för mossor och svampar. Stora ormbunkar trivs i skuggan mellan bergryggarna. De grova asparna och de döda granarna tycker både skogsmesarna och hackspettarna om. I deras bon slår sig också andra så kallade hålhäckare som ugglor, skogsduvor och starar ner.

Ofta syns korpar leka i vindarna runt bergens toppar och man kan höra deras vildmarkskraxande.

I jorden nedanför berget finns både räv- och grävlinggryt.

Tips

En stig leder besökaren in i området och vägvisning finns till fornborg och utsiktsplats.

Ta sig dit

Allmänna kommunikationer saknas.

Med bil: Åk över Mörköbron och ta till höger mot Oaxen efter cirka 1 km. Sväng efter bara 500 m höger mot Löten vid Idala lanthandel. Efter cirka 3 km är du framme.

Parkering på vänster sida, där också reservatet börjar. *Informationstavla* vid parkeringen.

Tänk på att

- ha stadiga skor på fötterna
- inte tälta
- inte elda
- gå försiktigt uppe på berget, stupen är branta och hala vid fuktig väderlek

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara ett naturområde som präglas av klippmassiv och naturligt växande barrskog och med en rik och ovanlig fauna som är knuten till sådana naturtyper.

Yta: 32 ha

Naturreservat sedan: 1992, Natura 2000-område

Förvaltare: Markägaren i samarbete med länsstyrelsen

Hej Mulle

TUSENTALS BARN HAR HÖRT HENNE kollikocka i skogen eller sett henne kika fram bakom en trädstam. De har sjungit i hennes grankottemikrofon och lärt sig se skillnad på gran och tall tack vare henne, Katarina Juhlin, Södertäljes egen Skogsmulle.

Vem är du egentligen, en tant eller farbror? Ett djur? brukar barnen undra när de vågat sig fram till Mulle. Och det är inte lätt att veta. En som är klädd i grönt så hon knappt syns i skogen, har näverhatt med röd fjäder och lång svans som skogsmössen flätat av rottrådar. Tack vare tvestjärtarna, som med sin delade bakkropp har klippt ett hål i hennes byxbak,

kan den sticka ut så långt att hon kan sopa skogen ren med den.

Katarina Juhlin har varit Skogsmulle ända sedan 1971. Barnen i hennes första grupper har nu egna barn, är tandläkare och kommunala tjänstemän, säljer korv eller tillverkar medicin på AstraZeneca.

Hej Mulle, säger de när hon möter dem, på Kringlan, på gatan. För trots att hon hade tovig frisyra under näverhatten när de senast sågs och trots att hon bor i skogen känns hon igen, till och med på Konsum.

– Det är leken, förklarar Katarina Juhlin.

Det är bara med den vi får barnen att upptäcka naturen, framför allt att uppleva den. Utan stress, utan andra krav än att vara människa. I lugn och ro, i egen takt. Vi sjunger, läser ramsor, fantiserar. Jag visar när de frågar.

– Som här, säger hon och pekar på hur några barr på en enebuske har slutit sig runt något runt. Där inne ligger ett ägg, som så småningom ska bli en gallstekel. I naturen hjälps man åt.

Hennes revir är Torekällberget, ett inte särskilt artrikt strövområde, men med tillräckligt mycket natur för att väcka nyfikenhet. För barnen är det rena urskogen, medan vuxna njuter av att kunna ströva mitt i stan.

Skogsmulle är, tror Katarina Juhlin, något med det bästa som hänt många av de barn hon genom åren har träffat. Inte minst har figuren blivit något av det bästa som hänt henne själv. Med alla möjligheter att få vistas ute, att få visa, lära ut och lära sig själv allt mer ju fler år som går.

Allra helst går hon numera alldeles ensam i skogen. Sätter sig på en sten och filosoferar, iakttar, mediterar, släpper vardagen. Det bästa som finns är att sitta och glo i lugn och ro.

– Det är som att gå in i naturens egen kyrka, säger hon.

Rådjurets spillning ser ut som kaninens eller harens, men är lite större och har en liten snodd i ena änden, upplyser Skogsmulle, alias Katarina Juhlin.

Skogsmulleskola arrangeras av Friluftsförbundet och erbjuds förskolebarn i samarbete med förskolan.

I mulleskolan kan barnen emellertid börja redan när de är ett år, då som skogsknoppar. Därefter avancerar de till skogsknyttar, vidare

till skogsmullebarn, skogsströvare, frilufsbarn och efter tretton kan de bli så kallade TVM-are (= Tre VildmarksMål = skogen, fjället och vattnet)

Friluftsförbundet: 08-550 657 97, telefondagar måndagar 14.00-17.00. Hemsida: www.friluftsf.se/ sodertalje

Mulles historia

Skogsmulle skapades 1957 av Gösta Frohm, legendarisk pedagog inom nuvarande Friluftsförbundet. Idén är nu spridd till bland annat Finland och Norge, likaså till Japan. Till och med, tack vare gästarbetare i Södertäljes internationella företag, till Argentina.

Från början leddes mulleskolorna av frivilliga, oftast mammor och dåtidens hemmafruar, som på så sätt sysselsatte också de egna barnen ute i naturen.

Därmed nådde Friluftsförbundet hela familjer.

Välkommen till Stora Alsjön!

Du som vill uppleva orörd storskog, med känsla av vildmark ska bege dig till Stora Alsjön. Här kan du njuta av tystnaden, lyssna till korparnas kraxande eller tjäderns spel medan du gör ringar på vattnet med tårna i en spegelblank skogstjärn. Området, som är relativt kuperat och också omfattar flera sjöar och myrområden, är det senaste tillskottet till naturreservaten i Södertälje kommun. Här kan du hitta gott om blåbär eller lingon, till och med hjortron vissa år. Du får troligtvis sällskap av tofsmes, spillkråka, nattskärna och trädlärka.

Det ser ut som om skogen brunnit och det har den också, en del så sent som år 2002. Du kan se så kallade brandljud (träd med spår av gamla brandskador) och övervallad bark. Det finns en del arter av både djur och växter som gynnas av skogsbrand och naturvårdsbränning kommer därför att ske inom några delområden. Här trivs ovanliga svampar, över 30 av dem är rödlistade. Här kan du hitta fem olika sorters fjälltaggsvampar, rikligt av dem. Likaså brandticka, ostticka och ulltickeporing. Även sådant som, att döma av namnen, skulle kunna vara skogens allra minsta sagofigurer, men som i själva verket är ovanliga insekter. Hör bara: raggbock och skrovlig flatbagge.

Tips

Öster om Lilla Horssjön har det legat en kolarkoja och vid Trönsjöns strand finns en lämning efter torpet Karlberg, med grund efter boningshus, jordkällare och uthus.

Alsjöklint har branta stup och fin utsikt.

Vid Lilla Horssjön och Stora Alsjön finns grillplats, samt ett vindskydd vid Lilla Horssjön.

På vandringsavstånd ligger ytterligare två naturreservat, båda längs Sörmlandsleden: Stora Envättern 5 km mot väster och Vattgruvmossen ca 2 km i öster.

Ta sig dit

Området ligger ca 8 km väster om Järna.

Allmänna kommunikationer saknas.

Med bil: längs Molstabergsvägen som går strax väster om reservatet. Det finns flera grusvägar in i området och vid den nordligaste planeras en *parkeringsplats* med *informationstavla*. Man kan även nå reservatet via Sörmlandsleden som har en 4 km lång sträckning genom reservatet.

Tänk på att

- ta med kameran
- elda endast på anvisad plats
- fiske inte är tillåtet för allmänheten

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara ett skogsområde med myrar och sjöar och dess växt- och djurliv.

Yta: 248 ha

Naturresept sedan 2008

Förvaltare: Länsstyrelsen

Välkommen till Stora Envättern!

Den som vill uppleva riktig vildmark rekommenderas en tur till Stora Envättern, området som är så opåverkat av civilisationen som man kan önska sig. Inga miljöstörande ämnen släpps ut i sjön, inga närsalter från något jordbruk, inga enskilda avlopp, ingen trafik i närheten. Det är tyst. Bara stormlommens kraftiga flöjtande eller joddlande, som förstärker vildmarksstämningen: *arrk-arrk, kóklå-i kókklå-ikókklå-i*. Och långt ifrån svarar lommar från andra sjöar.

Vattnet i den elva meter djupa sjön är kristallklart och siktdjupet är uppmätt till sex meter. Vilket också lommen upptäckt. Likaså fiskgjusen som cirklar över vattnet och spanar efter dagens middag.

Det går, även för oss människor, att få syn på både abborre, gädda, gärs och mört där nere.

I strandkanten växer pors, notblomster och braxengräs, tre arter typiska för näringsfattiga stränder, som det här handlar om.

Runt sjön sträcker sig skog, gammal skog, en del granar och – mest – tallar är bortemot 200 år. På död ved finns de ovanliga vedsvamparna blackticka, gränsticka och laxticka.

Söder om sjön Stora Envättern, som gett namn åt hela området, ligger två små myrtjärnar, omgivna av tallmossar där det växer sileshår och tranbär. Likaså vår minsta orkidé, spindelblomster.

På Långviksmossen norr om sjön kan man höra tjädern spela, särskilt om man ger sig ut i ottan.

Tips

Sörmlandsleden har en vacker sträckning längs sjöns norra strand där det finns anvisade grillplatser med sittbänkar.

Från parkeringen går en stig som löper fram till sjön och en lägerplats i den östra delen.

Om du planerar en lägereld kan det vara bra att ta med några vedklabbar från det stora vedförrådet i nordöstra hörnet av reservatet. Följ Sörmlandsleden till reservatsgränsen så hittar du. Det som blir över kan du trava in i förrådet vid någon av lägerplatserna runt sjön.

Ta sig dit

Området ligger långt från allmänna kommunikationer.

Med bil: Åk från Nykvarn mot Järna. Tag av där det är skyltat Gnesta 17. Fortsätt 6 km till Yngsviken. Härifrån kan du antingen vandra Sörmlandsleden eller fortsätta med bil ca 500 m och sedan svänga höger in på en grusväg som har vägvisning till

reservatets parkering. Därifrån är det endast några hundra meter fram till sjön. *Informationstavla* vid *parkeringsplatsen* och vid lägerplatsen vid sjön. Etappinformation om Sörmlandsledens sträckning vid Inviken några kilometer öster om reservatet.

Under vattnet frodas notblomster. De sträcker sina balsar upp över vattenytan.

Tänk på att

- ta med tändstickor till grillningen
- elda endast på anvisad plats
- hålla hunden kopplad året runt

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Grillplatsen är väl rustad med ved i travar.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara och skydda sjön Stora Envattnen samt området skogar och våtmarker och dess skyddsvärda växt- och djurliv samt att säkra områdets värde för det rörliga friluftslivet i den mån det inte äventyrar naturvärdena. Yta: 151 ha, varav 42 ha vatten *Naturreservat sedan 1996, Natura 2000-område Förvaltare: Länsstyrelsen*

Den här Sagoskogen har delvis fått stå orörd i över hundra år. Mossan har lagt sig tillrätta över stenar och stubbar. Gamla trötta tallar lutar sig mot varandra och gnekar i vinden. Inte ett ljud när man sätter fötterna på det mjuka barrtäcket. Prasslet kommer från skogens invånare och vinden som rumsterar om i björkens eller klibbalens grenar och böjer dalgångens grantoppar.

Att död ved får ligga kvar på marken gillar svampar och mossor. Här finns många sådana, med fantasieggande namn som asphättemossa och grön sköldmossa. Eller vad sägs om brandticka och stor aspticka, båda två så ovanliga att de är rödlistade.

Tips

I Talbyskogen finns gott om stigar. En är en förlängning av Talbystrandsvägen och fortsätter parallellt med Mälarstranden norrut fram till stugområdet vid Viksäter.

**Välkommen till
Talbyskogen!**

Klibbticka

I mitten av området finns rester av gamla kolmilor, troligen från tiden för första världskriget.

Ta sig dit

Talbyskogen ligger i Södertäljes nordöstra kant.

Med buss nummer 751 från Södertälje centrum till Brunnsängs centrum. Därifrån knappt 2 km promenad till MälARBadet.

Med bil: Birkavägen norrut. Följ skyltarna mot MälARBadet och dess parkering. Därifrån skyltat cirka 650 meter till reservatet.

Informationstavla i borte änden av parkeringen.

Tänk på att

- tälta eller campa någon annanstans
- eldning inte är tillåten
- ha hunden kopplad året om

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta

Syftet med naturreservatet är att bevara och vårda ett tätortsnära skogsområde för rekreation och naturupplevelser. Likaså att bevara ett skogsområde med äldre skog av barr- och blandskogstyp med värdefulla livsmiljöer för djur, svampar och växter som missgynnas av det moderna skogsbruket.

Naturreservat sedan: 2004

Yta: 42 ha land, varav 6 ha samtidigt är biotopskydds- respektive Natura 2000-område

Förvaltare: Miljökontoret, Södertälje kommun

Kolbotten

Fjällig taggsvamp

Vårda genom kunskap

En riktig scout kan göra upp eld. Maitham Algaillani visar, under överinseende av Sarmad Ayoub. Aziz Shamas, Aziz Ada, Gloria Aho och Noor Yousef tittar på.

EN VANLIG LÖRDAG I SÖDERTÄLJE. Strosande familjer, flanerande pensionärer. Mitt i alltihop en grupp ungdomar och vuxna med blåa skjortor, gula halsdukar och snoddar på axlarna. De kånkar på flaggor och kartonger med utflyktsmat. Det är scouterna från Mar Afrem, åter igen på väg ut i naturen.

Just den här dagen träffas ett femtontal medlemmar, varav en handfull vuxna, resten ungdomar i olika storlekar. Med sig har de spelet om allemansrätten, ett tärningsspel som lika väl kan spelas inomhus.

Scouting går ut på att vårda, konstaterar ledaren Samira Hardo-Gharib, både människor och natur. Det hänger ihop.

– Men varför det? säger en av ledarna, Samira Hardo-Gharib. Här ute kan man visa direkt, upptäcka och förstå. ”Learning by doing”, precis som scoutrörelsens grundare, Sir Robert Baden-Powell lärde.

– Vad menas med fridlyst? undrar Asiz Ada när han slagit tärningen.

– Tänk så här: Fridlyst, f r i, det låter nästan som fred. Växterna vill vara i fred, de vill

inte att någon ska komma och förstöra dem, rycka upp dem från marken. De växter som är fridlysta får man därför inte plocka. De är ovanliga och ömtåliga.

Den här dagen ska de olika grupperna också leta saker, hitta något som de inte har sett tidigare.

– Här, ropar någon inifrån ett enesnår och pekar på en tuva av blåbärsris. Kolla, alldeles svarta blad.

– Och här, säger en annan, på huk över en liten planta. Nya ljusgröna barr, nästan självlysande. Känn så mjuka de är att klappa på.

– Naturen, den finns överallt, säger Samira Hardo-Gharib. I skogen, vid stranden eller på fältet. Till och med i människan själv. Det viktiga är att lära sig respekt för den, för allt levande. Människa + Natur = Fred.

– Scouting är som att vara i skolan. Fast roligare, säger Maitham Algailani.

Laget med mest rätt på allemansrätten får märken.

Scoutklappen är lätt att lära sig.

– Vad kan det här vara? undrar Samira Hardo-Gharib tillsammans med Noor Yousef och Aziz Ada.

Välkommen till Tullgarn!

Om du vill uppleva Södertäljes alla naturmiljöer på en och samma dag är Tullgarn inget dumt alternativ. Här kan du bara njuta i de vackra omgivningarna och dricka kaffe på slottet. Du kan ströva i stora lövskogar med ask och ek och lind, i tätgranskogar eller hållmarkstallskog. Du kan promenera utmed strandängar, i hagmarker, upp på utsiktsberg och mycket mer.

Överallt växer det så det knakar, bland annat för att det finns kalk i marken här och var. 800 kärllväxter har man räknat till. De olika biotoperna drar också till sig en mångfald av djur. Det vimlar av fåglar. De kvillar över lövlundarna om våarna, svischar över strandängar och havsvikar och spatserar i strandkanterna. Havsörnen är inte ovanlig. Det finns också gott om fjärilar och insekter.

Tips

Slottet har funnits på plats ända sedan medeltiden. Här finns både värdshus och kafé.

Tullgarnsnäs är perfekt om man vill titta på änder, gäss eller någon av de många vadare som

brukar rasta här. En fin stig slingrar från parkeringen runt näsudden, med bord och sittbänkar för fikastoppet. Häggnäsviken betraktas som länets förnämsta sjöfågelvik och är av nationell betydelse för rastande och övervintrande änder och grågäss.

Sörmlandsleden går genom området.

Ett populärt vattenstopp är vid Sörsjöns södra del där gott dricksvatten porlar fram ur åsen. Här finns även en trevlig badvik.

I början av augusti kan man både uppleva och själv vara med i traditionell slätter med lie och räfsa vid Skräddartorpskärret, cirka 1 km sydväst om Sörsjön och strax norr om Norasjön. Här finns ett kärr med kalkrikt källvatten och unik flora, bland annat orkidéerna honungsblomster och kärrknipprot. Även andra växter som majviva, ängsull, darrgräs, slätterblomma, hårstarr och plattstarr trivs.

I området gömmer sig den ovanliga jordstjärnan, inte mindre än sju olika sorter har hittats av denna mystiska svamp som inte liknar någon annan, med sin stora krage.

Ta sig dit

Tullgarn ligger nära Vagnhärads.
Med buss 702 från Södertälje till hållplats Tullgarnsallén eller Grindstugan (närmast Näset)
Med bil: E4:an, ta av mot Tullgarn. Vik vid slottet av på grusvägen cirka 500 m norr om allén. Följ skyltarna mot Näset.

Tänk på att

- ta med kikare
- inte gå ut på strandängarna under häckningssäsong
- elda endast på anvisad plats
- hålla hunden kopplad året runt
- tältning inte är tillåten

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta:

Syftet med reservatet är att bevara och genom aktiva åtgärder vårda de tidigare hävdade kulturmarkerna. Häckningsbiotoperna för fågelfaunan ska bevaras och områdets stora betydelse för sträckande fågel ska tillvaratas. De floristiskt värdefulla miljöerna ska bevaras och vårdas och särskild hänsyn tas till vården av områdets ädellövskog. Syftet är vidare att bevara och vårda områdets botaniska och zoologiska värden samt den värdefulla landskapsbilden samtidigt som ett normalt jord- och skogsbruk bedrivs. Några anordningar för friluftsliv ska inte iordningställas utöver ett fåtal stigar och mindre parkeringsplatser med rastplatsutrustning och sanitära anordningar. Områdets betydelse för forskning och undervisning skall beaktas. Området består dels av ett naturreservat från 1999 och dels av ett tidigare naturvårdsområde (sedan 1984) som efter beslut 1999 betecknas som naturreservat. Natura 2000-område.

Yta: Totalt 1 475 ha

Förvaltare: Länsstyrelsen

Slätter, Skräddartorpet

Kustarun

Välkommen till Vattgruvmossen!

För ett par hundra år sedan hördes släggornas slag invid mossen. Då sköts sprängsalvor så det dånade i skogen och vagnar med järnmalm från något av de åtta gruvschakten rasslade i skogen. Brytningen pågick i hundrafemtio år fram till 1860-talet. Vattgruvan är det djupaste av schakten och sträcker sig drygt hundra meter snett ner i berget. Gruvhålen är idag vattenfyllda.

Vattgruvorna har fått bilda första delen av naturreservatets namn. Den andra delen står den stora mossen för. Den ligger öppen mitt i området och omges av sumpskogar med växter som pors och skvattram. I ytterkanterna står fina hållmarkstallskogar och där är också terrängen kuperad. Hela mossen anses ur naturvårdssynpunkt vara mycket värdefull. Mossar är inte så vanliga i de här trakterna, speciellt inte med orörda omgivningar och av den här storleken. Den är i huvudsak också hydrologiskt intakt, det naturliga vattnet har alltså inte påverkats av mänsklig framfart, av dikningar eller fördämningar.

Skogen har säkerligen en gång varit mer eller mindre kalavverkad, stora mängder ved gick åt för att hålla gruvsdriften igång. De träd vi ser idag är därför inte mer än mellan 50 och 150 år gamla. Fast stora är de ändå.

På våren finns chans att höra spelande orrar, särskilt tidigt på morgonen, och trädlärkans vevmodiga sång. Kanske någon trumpetande trana ute på mossen, eller vår största hackspett, spillkråkan, med sin karakteristiska trumning.

Tips

Från parkeringsplatsen löper en stig runt i en stor slinga genom reservatet. Genom reservatet går också Sörmlandsleden, med rastplats vid sjön Stora Kobäcken.

Alldeles intill parkeringen finns en rastbänk med bord för fikapausen. Sydväst om reservatet, längs Sörmlandsleden, hittar du en eldplats. Här finns också ett gammalt kruthus, husgrunder från

järnmalmstiden och varphögar. I dem la man den sten som inte var lönsam att ta hand om för att malmhalten var för låg. Och där ligger den kvar.

Ta sig dit

Med buss 786 från Järna mot Gnesta, hållplats Solviks grindar på väg 57. Från busshållplatsen är det 6 km att gå längs grusvägen norrut.

Med bil: Väg 57 mellan Gnesta och Järna. Sväng av väster om Järna där det står skyltat Naturreservat och Billsta. Följ vägen till *parkering* vid Vattgruvorna.

Informationstavlor i området. Etappinformation om Sörmlandsledens sträckning finns också i anslutning till parkeringsplatsen.

Tänk på att

- hålla hunden kopplad året runt
- inte tälta längre än två dygn

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta

Syftet med reservatet är att bevara och skydda Vattgruvmossen med omgivande skogar samt områdets växtliv, djurliv och kulturmiljöer. Vidare skall områdets värde för det rörliga friluftslivet säkras i den mån det inte äventyrar natur- och kulturvärdena.

Yta: 74 ha

Naturreservat sedan 1996, Natura 2000-område
Förvaltare: Länsstyrelsen

Sörmlandsleden går delvis genom området.

Svamp finns det gott om.

Det gamla kruthuset finns kvar.

Välkommen till Yttereneby!

Om man sjösätter en barkbåt uppströms i Skillebyån kan man följa den slingrande färden i vattendraget, se hur snabbt den glider med strömmarna, snurrar till i krökarna för att ge sig ut på världshaven via Stabofjärden.

Ån ligger djupt, har skurit sig en ravin i den fin-korniga åbädden. Längs sidorna skuggar en ridå av lövskog. Intill ån, och mitt i området, höjer sig en 50 meter hög bergrygg, med tvåra branter mot slätten i väster och Stavbofjärden i söder.

I området finns, förutom ån, betade strandängar, torra och öppna hagmarker och åkrar, alla typiska för ett kulturlandskap. Här finns också skog och den består mest av hållmarkstall och riktigt gamla granar, typiska för ett naturlandskap som fått vara ifred från människans klåfingrighet. Fast inte riktigt. De gamla ekarna och hasseln i gläntorna skvallrar om tidigare bete.

I hagmarkerna växer bland annat rödkämpar, som inte är unga kommunister utan en växtart i familjen grobladsväxter.

Tips

Naturlig badplats finns längst ut på udden.

Visste du att:

- På enskild väg får du gå och cykla.
- Allemansrätten ger dig rätt att gå på alla vägar, fram till privata tomter och byggnader, där synhåll är tumregeln för hur nära man får komma.

Ta sig dit

Med buss nummer 784 från Järna mot Norrvrå, hållplats Yttereneby. Följ vägvisning på reservats-tavlan.

Parkering vid Eneby båtklubb

Grusväg går genom reservatet. Stängselgenomgångar har gjorts så att man lätt kommer ut till hagmarkerna och badplatsen.

Informationstavlor nära busshållplatsen och vid parkeringsplatsen intill båtklubben.

Tänk på att

- hålla hunden kopplad året runt och att inte gå för nära betesdjur ens med kopplade djur
- hålla grindar stängda
- elda endast på särskilt anvisade platser

Varje reservat har unika föreskrifter.

De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Fakta

Syftet med naturreservatet är att bevara ett värdefullt natur- och strövområde. Vidare att säkerställa hävd i hagmarker och på strandängar samt göra de mest störningståliga biotoperna mer lättillgängliga för friluftslivet.

Naturreservat sedan: 1997

Yta: 62 ha

Förvaltare: Miljökontoret, Södertälje kommun

Välkommen till Öbacken Bränninge!

Öbacken Bränninge passar för skolutflykter året om och i alla väder.

Tyromyces fissilis. Detta latinska och fantsieggande namn tillhör den svamp, som på vanlig svenska heter apelticka. Den är inte vacker, stor och klumpig, blekvit och köttig och en aning hårig på översidan (på danska heter den fedtporesvamp). Den är inte ens ätlig. Denna rödlistade svamp kan man bara se på lövträd och på några få platser. Öbacken Bränninge är en av dem och särskilt ekarna har svampen fattat tycke för.

Det finns många fler skäl att besöka denna pärla till område. Naturen är väldigt omväxlande. Här finns skogar och hagmarker som betas av får och kor. Här finns ett berg som är täckt av hög barrskog och lämpar sig utmärkt för fikapausen med utsikt över Bränningeviken.

Bland dungar av björkar och hasselbuskar finns en typisk hagmarksflora med arter som jungfrulin, nattviol, Adam och Eva, darrgräs, solvända, johannesört och ängsskära.

Tips

I området finns röjda stigar med stättor över stängslena. En av stigarna går runt hela berget och därifrån kan man lite varstans klättra in i den betade hagmarken.

Tänk på att

- ta med flora
- hålla hunden kopplad
- inte göra upp eld
- inte plocka växter
- inte tälta eller ställa upp husvagn

Varje reservat har unika föreskrifter. De nämns på informationstavlorna i området och på kommunens hemsida: www.sodertalje.se.

Highland Cattle finns på Bränninge gård.

Ta sig dit

Buss nummer 754 från Södertälje C till Pershagen, gå därefter cirka 2 km, följ skyltningen. Eller Läns-
trafiken buss 702, hållplats Bränninge gård.

Med bil: Landsvägen mellan Pershagen och Järna. Sväng in vid Bränninge gård. Följ vägen mot Bruket förbi kolonilotterna ner till *parkeringen*.

Fakta

Syftet med naturreservatet är att bevara ett område som har ett stort värde som närströvsområde i omedelbar anslutning till tätbebyggelse samt därutöver säregna botaniska kvaliteter. Området bör även med fördel kunna utnyttjas i undervisningen.

Naturreservat sedan 1992

Yta: 24,5 ha

Förvaltare: Miljökontoret, Södertälje kommun

Visste du att:

- det var Carl von Linné, vår store botaniker (1707-1778) som gav växterna, både för- och efternamn (släkt- och artnamn). Den första delen berättar vilket släkte växten hör hemma i och den andra delen är växtens unika beteckning, ofta anger detta led hur växten ser ut; flikig, röd, klibbig eller liknande.
- den gode Linné behövde namnen för att kunna systematisera växterna. För uppgiften använde han sig av tidigare befintliga namn, folklig tradition och sin egen kunskap och fantasi.

Svinrot

Adam och Eva

Bävergnag

DET VIKTIGA ÄR INTE ATT KUNNA namnen på en rad arter, säger Ulf Gebert, pedagog på Pershagens skola, det viktiga är upplevelsen.

Han pratar om naturen och om hur han använder den som klassrum. Lika lämpligt för alla skolämnen och överlägset det traditionella, som han betraktar som ett komplement. Lika lämpligt för alla barn, alla är inte gjorda för att sitta stilla inne. Lika lämpligt året om. Skolan ligger tjugo minuter från Öbacken Bränninge naturreservat, stort som 35 fotbollsplaner, och dit är vi på väg.

Ulf Gebert pratar om barnen, om att finnas med dem ute, att fånga upp deras frågor utan att styra, låta dem leka, springa, se. Om hur deras intresse och nyfikenhet väcks av egen upptäckarlusta.

Och han pratar om oss vuxna, som är vana att prestera, kunna, ha kontroll. Hur många av oss som känner sig osäkra inför att ta med en grupp barn ut, för att vi själva inte kan tillräckligt mycket om blommor och bin. För att vi kanske har glömt namnen på de vanligaste träden och inte kan skilja lavar från mossor.

– Men det är just det som är vitsen, konstaterar han. Det bästa som finns är när eleverna frågar och jag inte kan. När vi får undersöka tillsammans. Den som alltid får svar direkt på sina undringar lär sig ingenting.

Idag är det klass 4b som är med. Barnen sprider sig som skuttande får, springer i förväg, klättrar, hoppar i en vattenpuss och blöter ner sig till knäna. Samlar pinnar och kottar, klappar på träden, genar under några fallna grenar.

– Tur att granen har barr på vintern, när de andra träden är tomma, säger en av tjejerna. Det skulle bli så svart annars.

En groda i en bok är platt, sammanfattar Ulf Gebert sin pedagogik. Självklart går vi ut och tittar hur den ser ut på riktigt.

– Hörni, undrar han när vi nått fram till reservatet, kan ni upp-täcka någon hackspettssmedja?

Och barnen störtar iväg, räknar tallstammar med tillräckligt stora

Ellen Morein på upptäcktsfärd.

– Limelav vore ett passande namn på det här mjuka stentäcket, tycker klass 4b.

hål i, där hackspetten petat in kotten för att komma åt att pilla ut det gottaste. Två stycken på en kort sträcka, kanske tre, om de där ihåligheterna gills.

Några flickor har under tiden hittat en sten som är alldeles grön. Det växer något på den.

Måste heta Småtrumpeter, föreslår de. Eller Limelav, färgen stämmer.

– Vi kollar i boken hemma, säger Ulf Gebert.

Där ska de också senare idag skrapa räfflorna under sina skosulor när de är tillbaka och undersöka allt som fastnat. Och det är inte litet, det.

– Groblad, som växer på stigar, mellan stenplattor och i trädgårdsland, till exempel. De kallas i USA för den vite mannens fotspår, upplyser magistern.

Vi kliver över ett par träd som Gudrun fällde härom året. En bit av barken har lossnat och på baksidan ser vi ett vackert mönster.

– Varför är det så?

– Det är barkborren, berättar Ulf Gebert, en liten, liten insekt som bor där och som de stora, stora skogsbönderna är jätterädda för.

Vad kan det där vara? undrar Ulf Gebert, Emma Pantasari och Ellen Morein.

Vi har kommit fram till spången över till kohagen. Några har redan klivit över. På andra sidan springer de i förväg, gör en fåra i vattenbrynet och upptäcker ett svanpar med sin gråbruna fjolårsunge en bit ut i viken. Det är halt på bergknallen, perfekt för en kana.

Lite längre ner brer hagen ut sig. Där pågår ett experiment, skolan undersöker vilken metod som är mest effektiv för att tukta örnbräken, ormbunken som ser ut som ett paraply och som hotar att ta död på all annan vegetation. Fyra olika sätt ska jämföras:

Bryta loss, slita av, rycka upp och klippa ner. Utvärdering från förra säsongen pågår, men redan nu tackar Adam och Eva, orkidén i örnbräkenets skugga, så mycket. För några år sedan hittade barnen tio exemplar, i fjol kunde de summera 400.

– Du Uffe! (en av killarna har upptäckt en myrstack med ett stort hål i.) Någon har petat!

– Nej det tror jag inte. Då skulle den vara mer förstörd. Vad kan det då vara?

– En fågel kanske.

– Det tror jag med.

– En hackspett?

– Ja, säkert en gröngöling, de gillar myror.

– Ni ser, säger Ulf Gebert, jag har världens bästa yrke. Jag får umgås med vetgiriga och nyfikna barn och på detta sätt. Jag får vistas i naturen, det är både min hobby och mitt yrke.

– Här ute är så vackert. Så vackert i det lilla. Det behövs inga spektakulära scenerier. Det räcker med en gran eller en ekorre som hoppar. Ett litet under i sig. Det viktigaste är känslan. När jag ser en kärnhök här blir jag helt salig.

Naturskydd för din och naturens skull

Vattenprovtagning vid badplats.

Natureservaten är till för att naturen ska skyddas, så att vi och våra barnbarns barn ska kunna uppleva den.

Det är i naturreservaten du hittar det kanske finaste vi har i naturväg. Där har skötseln och föreskrifterna varsamt hjälpt till att bevara det unika.

Varje reservat har sina egna föreskrifter. De finns att läsa på varje områdes informationsskyltar och på kommunens hemsida, www.sodertalje.se.

Den övergripande regeln är enkel: Stör inte djur- och växtlivet.

Varför naturskydd?

ISVERIGE HAR VI LÄNGE förstått värdet av att skydda en del av vår natur. Detta arbete har pågått ända sedan början av 1900-talet. Med skyddet ville man då, precis som idag, rädda områden från exploatering. Det hade man inte behövt tidigare, men när den kraftigt växande industrin bredde ut sig, då järnvägar och vägar skulle dras över orörd mark blev frågan aktuell och naturskyddet fick en folklig förankring. Malmbanan mellan Kiruna och Narvik var ett sådant exempel, där två intressen kolliderade. Å ena sidan gruvidriften och de kommersiella möjligheterna, å andra sidan naturvärdena. Men det där är vi ju stolta över, det är vår natur, resonerade man, den är vi rädda om och vill bevara åt eftervärlden. Likadant tänkte man i många andra länder. Denna kamp mellan olika intressen är fortfarande grunden för naturskydd.

Idag är cirka tio procent av Sveriges yta skyddad i någon form. I Södertälje sex procent av kommunens totala yta, eller 5 500 ha, vilket motsvarar nästan 8 000 fotbollsplaner. Hälften av den ytan är vatten.

Nationalpark är en skyddsform som används för stora, sammanhängande och riksintressanta naturområden. Den avsätts på statlig mark genom beslut av riksdagen och sköts av Naturvårdsverket, som också föreslår nya parker.

Världens allra första nationalpark var amerikanska Yellow Stone i delstaten Montana, där det sjuder och bubblar från jordens inre.

Sverige var först i Europa med denna skyddsform. Redan 1909 inrättades landets första nio nationalparker, däribland Abisko och delar av Gotska Sandön. Sverige har för närvarande 28 nationalparker, varav två i Stockholms län (Ångö och Tyresta), ingen i Södertälje.

Naturreservat är den vanligaste skyddsformen för värdefulla naturmiljöer. Såväl länsstyrelser som kommuner kan bilda naturreservat. Numera är det däremot endast länsstyrelser som kan avskaffa ett sådant. I Stockholms län finns för närvarande drygt 230 stycken. 19 av dem finns i Södertälje, varav sju är instiftade av kommunen.

Saltskogs gård var först ut. Redan på 50-talet utsågs området till naturreservat. Mest för karaktären av gammal trädgårdsskötsel med ädellövträd, som rödek och bok. Där har man nu tänkt om och avskrivit området som naturreservat. Dess kvaliteter anses inte längre vara unika och området är så litet att till och med informationsskyltarna upplevdes stycka sönder det. Alla Södertäljes naturreservat sköts efter en särskilt upprättad skötselplan, unik för varje område.

Kulturresevat är en skyddsform som kan användas för att skydda värdefulla så kallade kulturmiljöer i landskapet. Med det menas miljöer med spår av människans aktiviteter, till exempel torp, husgrunder, stensättningar.

Såväl länsstyrelser som kommuner kan bilda kulturresevat. För dem gäller samma generella föreskrifter som för naturreservaten och därtill specifika restriktioner.

Snöstjärnan märker ut ett naturreservats gränser.

Visste du att:

- du får plocka liljekonvalj och gullviva för eget bruk? Du får däremot inte gräva upp dem med roten eller plocka för försäljning.

Biotopskydd kallas den skyddsform som används för mindre områden med miljöer som är livsviktiga för hotade djur- och växtarter. I Södertälje finns 25 biotopskydd.

Naturvårdsområde är en gammal skyddsform som inte finns kvar. Den innebar ett svagare skydd än naturreservatets. Den skyddade mot exploatering, men kunde inte reglera pågående användning på något sätt. De områden som en gång utsågs till naturvårdsområden kan fortsätta kallas så, men är idag formellt naturreservat.

Natura 2000 är samlingsnamnet på speciellt skyddade områden inom hela EU. Sverige har förbundit sig att ge dessa områden, som regeringen utser, den skötsel de behöver för att deras naturvärden, enligt EU-direktiven, ska bevaras. I Stockholms län finns cirka 240 sådana områden, 29 i Södertälje.

Djurskyddsområden är områden med särskilda föreskrifter för att skydda djur, till exempel sälskydds- eller fågelskyddsområde med tillträdesförbud vissa årstider.

Rödlistning. Naturvårdsverket har klassificerat hotade och sällsynta djur och växter på en femgradig skala från "sällsynt" till "försvunnen". Syftet är att kartlägga arternas sällsynthet, den risk de löper att försvagas eller utrotas och vilka åtgärder som krävs för att säkerställa deras överlevnad. Rödlistan, som också finns i bokform, förnyas vart femte år. Senast det skedde var år 2005. Läs mer på Sveriges lantbruksuniversitetets (Artdatabankens) hemsida: www.artdata.slu.se.

Fridlysning innebär att du kan titta och lyssna hur mycket du vill men inte störa. Det innebär att du inte får:

- plocka eller ta med dig, vare sig stjälkar eller plantor, djur, deras ägg, rom, larver eller bon
- trampa på
- skrämra eller
- i övrigt rubba djuret eller växten du hittat

Men fridlysning är inte allt:

- Jaktlagen skyddar alla vilda däggdjur och fåglar och reglerar jakttider, licensjakt och skydds jakt.
- Fiskelagen och fiskeriförordningen omfattar fiskar, vissa kräftdjur och vattenlevande ryggradslösa djur.

Hela listan på fridlysta växter och djur finns på länsstyrelsens hemsida, www.ab.lst.se. Här några exempel från Stockholms län:

Växter:

- samtliga orkidéer (gäller hela landet)
- blåsippa (*Anemone hepatica*)
- backsippa (*Anemone pulsatilla*)
- murgröna (*Hedera helix*)
- mistel (*Viscum album*)

Alla vilda fåglar och däggdjur (inklusive fladdermöss) och deras ägg och bon, med vissa undantag enligt jaktlagen.

Alla Sveriges grodor, paddor, salamandrar och ödlor. De vanligaste arterna - kopparödla, skogsödla, mindre vattensalamander, vanlig groda, åkergröda och vanlig padda - får man ta upp i handen och studera, men inte flytta från platsen. Lite rom och yngel får man ta hem för att studera djurens utveckling, men djuren måste då sättas tillbaka.

Alla ormar. På sin tomt får man dock fånga och flytta huggorm.

Allemansrätten – naturvett under ansvar

Allemansrätten är en oskriven lag. Begreppet etablerades i slutet av 1940-talet, då en fritidsutredning föreslog åtgärder som kunde underlätta för tätorternas befolkning att komma ut i naturen. Skriften eller oskriven – principen har tillämpats sedan medeltiden, då vanliga medborgare fick rätt att bland annat valla djur i skogen och plocka bär och nötter för egen konsumtion. Under industrialiseringen på 1700- och 1800-talen, när skogen fick ett större ekonomiskt värde, gjordes försök att begränsa gemene mans användning av den, men det misslyckades.

Sedan 1994 finns följande inskrivet i Sveriges grundlag: "Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten". Själva lagarna som styr allemansrätten behandlas i huvudsak i miljöbalken, 2 och 7 kap. Allemansrätten, som är unik för Finland, Island, Skottland, Norge och Sverige, kan i viss mån inskränkas genom lokal ordningsstadga.

Läs mer om allemansrätten på Naturvårdsverkets webbplats: www.naturvardsverket.se/allemansratten.

Enligt allemansrätten får du:

- Ta dig fram till fots, cykla, rida, åka skidor och tillfälligt vistas i naturen om du inte riskerar att skada växande gröda, skogsplantering eller annan känslig mark. Du får däremot inte störa, inte färdas över tomter eller för nära bostäder. Synhåll är en bra gräns.
- Passera genom inhägnad betesmark och liknande bara du inte skadar stängsel eller stör boskapen. Stäng grindar efter dig så att boskap inte kommer lös.
- Färdas över vatten, bada, tillfälligt förtöja din båt och gå iland överallt, utom till exempel vid tomt och privat brygga. Det kan finnas särskilda regler för sjötrafik, till exempel fartbegränsning.
- Tälta en natt (för fler nätter krävs markägarens tillåtelse) på mark som inte används för jordbruk och som ligger avsidet från boningshus. Om ni är många bör markägaren vidtalas.
- Rida om du är extra försiktig. Risken för markskador är stor, särskilt när man rider i grupp. Rid inte i markerade motionsspår, skidspår, på vandringsleder eller över mjuka och ömtåliga marker.
- Göra upp eld om det inte råder brandfara eller eldningsförbud är utfärdat. Du får inte elda direkt på berghällar – de spricker och bildar fula sår i naturen, som aldrig läks.
- Plocka svamp, bär eller blommor, men inte de fridlysta. Du får inte heller gräva upp eller plocka gullviva och liljekonvalj till försäljning. Du får ta med dig nedfallna grenar och torrt ris på marken. Men du får inte ta kvistar, grenar, näver, bark eller löv. Självklart får du inte heller ta buskar eller fälla träd. Plocka inte mer än nödvändigt och använd hellre en kamera för att bevara ett minne.
- Inte köra bil, motorcykel, moped eller andra motordrivna fordon på barmark i terrängen. Inte heller får du köra in på enskilda vägar som genom vägmärke är avstängda för motortrafik. Du kan normalt parkera omedelbart intill vägen om du inte bryter mot trafikregler, skadar marken eller stör markägaren.
- Hunden får under tiden 1 mars – 20 augusti inte springa lös i skog och mark. Även under annan tid måste du ha sådan uppsikt över djuret att det inte skadar eller stör djurlivet.
- Jakt och fiske ingår inte i allemansrätten. Men du får fiska fritt med spö och andra rörliga handredskap i Mälaren och längs östersjökusten. I alla andra vatten krävs tillstånd. Alla vilda däggdjur och fåglar och deras ägg, ungar och bon är fridlysta och får bara jagas enligt förutsättningarna i jaktlagen.

I Södertäljes natur träffar du på:

Tullgarn

Slättermark/Äng

Av slätterängarna i Södertälje kan nämnas det fina "Skräddartorpskärret" i Tullgarn som slås med lie varje år, första veckan i augusti. Året om är slätterängen väl värt besök, arter avlöser varandra hela tiden. När den ena blommat över börjar nästa spira. Redan i maj blommar till exempel majvivan, en rosa liten blomma som liknar gullvivan. Här sipprar kalkrikt källvatten fram ur marken, vilket tillsammans med den långa historien av slätterbruk gett en mycket artrik flora med till exempel honungsblomster, kärrknipprot och andra orkidéer.

Det är på ängen du hittar midsommarens alla blommor. De många växterna

Honungsblomster

lockar till sig olika sorters insekter och därmed de djur som äter dessa.

I övrigt är det nästan bara vägkanterna som är en sista rest av 1800-talets stora arealer slättermark.

Kålsö

Betesmark/Hagmark

I Tullgarnsområdet, och kanske framför allt på Mörkö, finns det stora arealer betade havsstrandängar. Här trivs en speciell flora med till exempel kärrsälting, havssälting, salttåg, kustarun, gul-kämpar och smultronklöver. Likaså en mängd för naturtypen speciella fågelarter, till exempel vadarfåglar och gulärlor.

Betesmarkerna formade landskapet redan på stenåldern (5000 – 1800 f Kr). När inlandsisen dragit sig tillbaka kom djuren, framför allt ren, vildhäst och älg, och sökte sig nya beten. Under järnåldern (500 f Kr – 1050 e Kr) blev successivt klimatet kallare och människor därför mer stationära. De vinterbonade sina gårdar och stallade in husdjuren om vintern. Landskapet påverkades genom odling, slätter för vinterfoder och bete. De marker som på så sätt har betats i hundratals (viss över tusen) år har fått en mycket artrik flora. Det berors dels på att marken långsamt blivit magrare, men även på att alla växter hållits korta genom just betet, ingen har tillåtits dominera. De flesta örter i en hagmark är därför

än idag kortvuxna eller har sin största växtmassa lågt för att klara sig. Till exempel gullvivan som har en bladrosett nere vid marken – endast blomman skjuter upp i höjden.

Det största hotet mot betesmarkernas mångfald är att betet upphör och högvuxna örter och gräs vandrar in och skuggar betesväxterna. Detta skulle medföra att många insekter och fåglar försvinner.

Vackra hagmarker finner du, förutom i Tullgarn och i Mörköreservaten, i framför allt i Yttereneby, Lina och Öbacken Bränninge.

Talbyskogen

Skog

Mer än halva Södertäljes yta består av skogsmark. Största delen av den brukas med traditionellt skogsbruk. Det finns inga större ytor med gammal urskog här. Ännu.

Men inom några av biotopskydden och naturreservaten har åtgärder för att skapa framtida urskogsliknande miljöer vidtagits, eftersom det är en "regional bristvara". I dessa skogar tillåts inte traditionellt skogsbruk. Här ska död ved ligga kvar och träd i olika åldrar finnas representerade. För att urskogsarter av svampar, lavar, mossor, insekter och fåglar ska kunna fortleva i livskraftiga bestånd även i framtiden. Exempel på naturreservat

Talbyskogen

med gammelskog som mål är: Talbyskogen, Stora Alsjön och Slessberget. Exempel på gammelskog i nationalpark i länet är Tyresta. Här har skogen redan hunnit nå ett urskogsliknande tillstånd.

Stora Envättern

Sjöar

Södertälje är rikt på sjöar, störst är Mälaren. Några av dem är artrika, med ovanliga och rödlistade växter och djur, och har bra vattenkvalitet. De kan också vara bra för paddling eller bad. I Yngern förekommer ovanligt många arter som normalt kräver rent, strömmande, vatten, vilket tyder på att vattnet är friskt. Stora Envättern är näringsfattig och har ett klart, fint vatten. Där trivs storlom, som lätt kan jaga byten i det klara vattnet.

Tänk på att inte styra för nära häckande fåglar längs stränder och ute på små öar under försommaren. Likaså att inte störa intill privata tomter. Kontrollera vad som gäller för fiskekort. Se www.fritidsfiskarna.se eller fråga i fiskesportaffärer i området. I Mälaren och Östersjön är fiske med handredskap fritt.

Fifång

Skärgård

På Södra Mörkö, som vid södra Eriksö, och ute på Fifångs naturreservat kan man njuta av skärgårdsklippor och havsvyer. Kanske flyger en havsörn förbi, en allt vanligare syn i våra trakter. Det finns många fina små öar att göra strandhugg på. Skärgårdsvikarna är viktiga fiskyngelkammare där det finns både mat och skydd. Där söker också många fåglar sin föda. Därför är det viktigt att grundområden och stränder inte förorenas eller exploateras i för stor omfattning. Strandskyddslagen är ett viktigt styrmedel för att värna livet i våra vatten. Den förhindrar exploatering av landremsan närmast vattendragen.

Eriksö

Vattgruvmossen

Myrar och Mossar

I Södertäljetrakten finns inga stora sammanhängande myrmarker, men en del fina, mindre våtmarker. En del av dem ligger inom våra naturreservat. Några exempel är Vattgruvmossen, Bårsjön och Åtorpsmossen i Tullgarn. Runt Vattgruvmossen kan du få höra orrarna spela tidiga mornar under våren och trädlärkans vemodiga drill. På Åtorpsmossen kan du bland annat se den "köttätande" växten sileshår.

Våtmarker har med sin fuktighet en särställning bland naturtyper, eftersom en del av de växter som trivs med vatten kring fötterna är lokalt unika. Vissa av arterna är ovanliga eftersom våtmarker historiskt har dikats ur för att ge plats åt skog eller åkermark. Våtmarker har vissa generella skydd i miljöbalken, men naturreservaten ger dem starkare skydd.

Förvaltarnas bästa tips

- Kikare tar dig närmare naturen.
- Ta med kamera och föreviga dina upplevelser.
- Sittunderlag ger skönare paus.
- Fikat ger energi åt hela utflykten.
- Tändpapper/tändved är bra att ta med om du planerar en grillad lunch.
- Dåliga kläder kan förstöra utflykten.
- Informationstavlor vid reservaten hjälper dig att hitta sevärdheterna.

*Högerspalten från
Lina naturreservat,
mittbilderna från
Talbyskogen.*

Innehållsförteckning

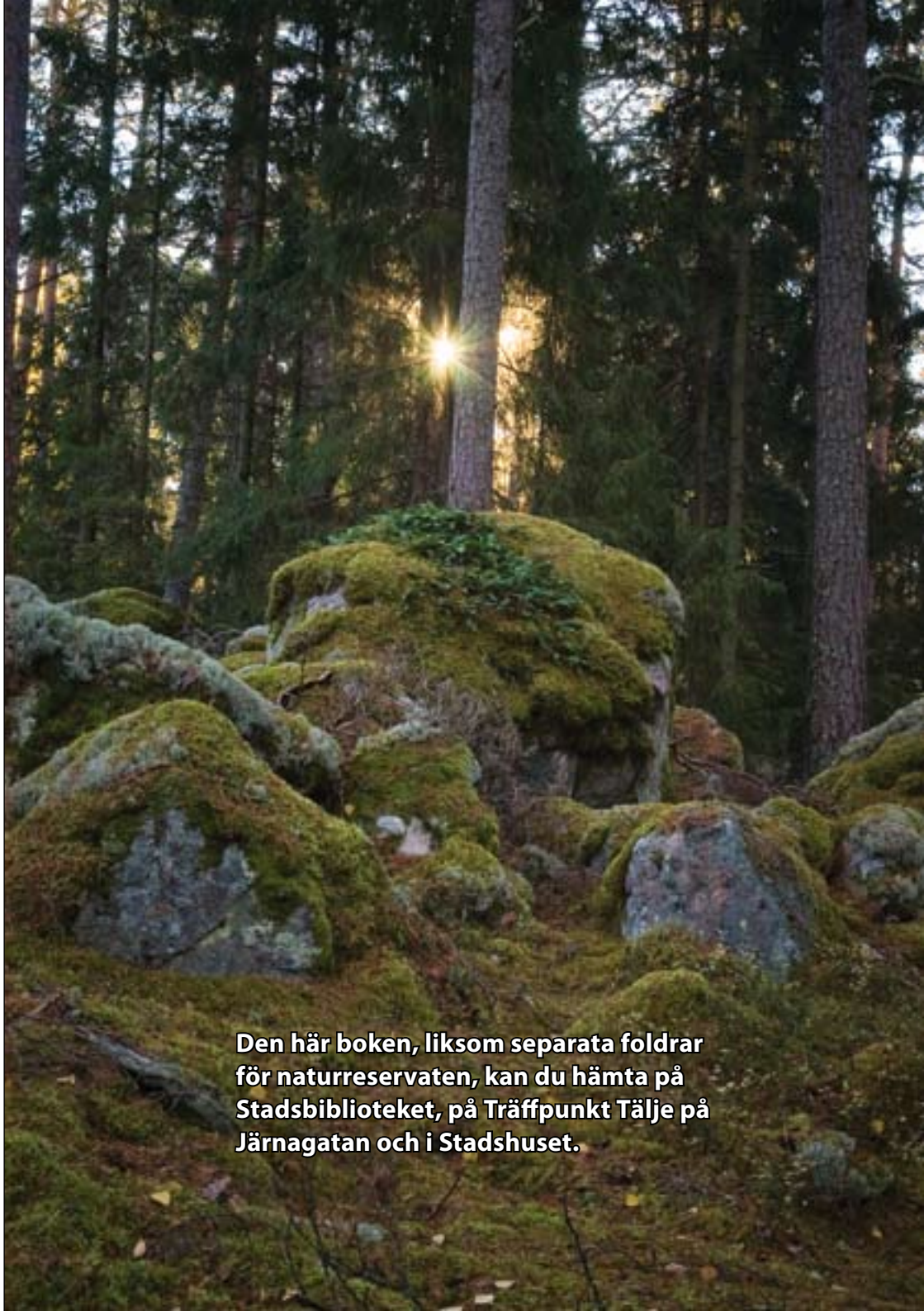
- 3 Svanars paddelvingar
- 4 Översiktskarta
- 5 Naturreservat i Södertälje
- 6 Södertäljes natur
- 8 Inga troll i skogen
- 10 Bornsjön
- 12 Bårsjön
- 14 Eriksö
- 16 Skogens skafferi
- 18 Farstanäs
- 20 Fifång
- 22 Grottberget
- 24 Han gör det igen!
- 26 Kalkberget
- 28 Korpberget
- 30 Kålsö
- 32 Vördnad och respekt
- 34 Lina
- 38 Parkudden Lövsta
- 40 Slessberget
- 42 Hej, Mulle!
- 44 Stora Alsjön
- 46 Stora Envättern
- 48 Talbyskogen
- 50 Scouterna
- 52 Tullgarn
- 54 Vattgruvmossen
- 56 Yttereneby
- 58 Öbacken Bränninge
- 60 Du, Uffe!
- 64 Naturskydd
- 66 Fridlysning
- 68 Allemansrätten
- 70 I Södertäljes natur träffar du på
- 73 Förvaltarnas bästa tips
- 74 Innehållsförteckning

Bilderna på det här uppslaget och på baksidan är från Talbyskogen, ett reservat "mitt i stan".

**Den här boken, liksom separata foldrar
för naturreservaten, kan du hämta på
Stadsbiblioteket, på Träffpunkt Tälje på
Järnagatan och i Stadshuset.**

I Södertälje kommun finns inte mindre än 19 naturreservat, områden som av olika anledningar anses så värdefulla att de måste skyddas.

I dem kan du, inom några mils radie, göra utflykter till mellanskärgård, vandra i skog, paddla på fina vattendrag och leta efter ovanliga växter på ängar. Du kan klättra bland grottor eller lägga dig på en äng och lukta på blommor. Du kan trampa fram dofter av mylla från ett vårtunt lövtäcke och fylla lungorna med syre. Du kan skruva locket av termoskannen vid ett picknickbord och grilla korv på iordningställda platser, där veden ligger travad. Du kan strosa längs märkta leder eller orientera i vild terräng.

Vi södertäljebor kan vara stolta över vår naturskatt, fri att nyttja för oss alla.

Denna skrift beskriver dessa områden, vad som gör dem extra intressanta och hur man tar sig dit.

